

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav filozofie a religionistiky

Bakalářská práce

Obor Religionistika

Autorka:
Alžběta Ivančenková

České Vánoce versus současné pravoslavné a muslimské tradice

Czech Christmas versus contemporary Orthodox
and Muslim traditions

Vedoucí práce:
doc. Radek Chlup PhD.

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a řádně v ní cituji všechnu použitou literaturu a prameny. Práce nebyla použita k získání jiného, či obdobného vysokoškolského titulu. Dále stvrzuji, že jsem výzkum v rámci práce prováděla čestně a od všech respondentů mám písemný souhlas k anonymnímu citování jejich výpovědí.

V Praze, dne 17.5. 2023

Alžběta Ivančenková

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. Mgr. Radkovi Chlupovi, Ph.D. za podnětné připomínky a čas, který věnoval konzultacím této práce. Děkuji také všem mým respondentům, kteří mi poskytli rozhovory, a v neposlední řadě Mgr. Heleně Dyndové, Ph.D., která spolu s docentem Chlupem vedla seminář *Vánoce z pohledu religionistiky*, na jehož základě tato práce vznikla.

Abstrakt

Práce pro hlubší pochopení fenoménu českých moderních Vánoc srovnává tři různé koncepty oslav Vánoc v České republice. Staví vedle sebe Vánoce pravoslavných křesťanů, Vánoce muslimů a klasické české Vánoce, které popisuje na základě literatury i vlastního praktického výzkumu. Výsledkem je krátká historická analýza oslav Vánoc a popis současných vánočních tradic u každé srovnávané skupiny, které jsou doplněny o citace respondentů z výzkumu.

Klíčová slova

Vánoce, Nový rok, západní modernita, východní modernita, muslimové, pravoslavní, vlastní výzkum.

Abstract

This work compares three different concepts of Christmas celebrations in the Czech Republic in order to achieve a deeper understanding of the phenomenon of modern Czech Christmas. It juxtaposes the Christmas of Orthodox Christians, the Christmas of Muslims, and the classic Czech Christmas, which are described based on literature and practical research. The result is a short historical analysis of Christmas celebrations and a description of current Christmas traditions for each compared group, supplemented with quotes from research respondents.

Key words

Christmas, New Year, western modernity, eastern modernity, Muslims, Orthodox Christians, own research.

Obsah

Úvod a metodologie	7
1. Moderní české Vánoce	10
1.1 Historická geneze českých Vánoc	10
1.2 Současný stav českých Vánoc	14
2. Pravoslavné Vánoce	18
3. Vánoce mezi muslimy	24
4. Postava Ježíše / Ježíška	29
4.1 Češi	29
4.2 Pravoslavní	31
4.3 Muslimové	32
5. Význam rodiny a dárků během Vánoc	35
5.1 Češi	35
5.2 Pravoslavní	36
5.3 Muslimové	37
Závěr	39
Přílohy	41
A. Anonymní seznam respondentů a jejich citací	41
B. Orientační seznam otázek pro rozhovory s respondenty	42
C. Podoba informovaného souhlasu pro respondenty	43
Bibliografie	44

Úvod a metodologie

Česká kultura se řadí mezi ty neateističtější na světě a přihlédneme-li právě k této skutečnosti, o to víc se nám české Vánoce jeví jako jedinečný kulturní fenomén. Vánoce jsou pro většinu lidí tím nejočekávanějším svátkem v roce, připravují se na něj týdny dopředu a často k němu upínají nejrůznější vědomá i nevědomá očekávání. Jedná se o poslední společensky sdílený rituál. Velkým paradoxem ale zůstává, že Vánoce jsou v jádru náboženský svátek, ať se jedná o oslavu narození Ježíše Krista nebo oslavy zimního slunovratu, přičemž ale současné české Vánoce jsou typickým *obrazem západní modernity*.

Zásadní obrat v historii Vánoc nastal na přelomu 19. století, kdy byly vynalezeny moderní Vánoce. Působením modernity došlo k separaci institucionalizovaného náboženství od ostatních sfér života. Rodina se stala centrem všeho dění a spolu se vzájemností a láskou se z ní stala sakralizovaná hodnota. V důsledku západní moderny se Vánoce v české kultuře vyvinuly v *sekularizovaný rituál*, který v sobě kloubí křesťanské, pohanské, folklorní, spirituální, politické a komerční prvky. Jinými slovy české Vánoce jsou *moderní svěbytná synkretická tradice*.

Oproti tomu pravoslavné Vánoce jsou typickým příkladem náboženského svátku a jasně strukturovaného rituálního chování. Termín „*pravoslavné Vánoce*“ v kontextu této práce budu užívat pro oslavy Vánoc lidí pravoslavného vyznání, kteří jsou praktikujícími křesťany a pochází z oblasti bývalého Sovětského svazu¹, zejména pak Ukrajiny a Ruska. Pravoslaví a vánoční zvyklosti mimo tuto oblast záměrně pomíjím kvůli možným odlišnostem.

Pravoslavné Vánoce a jejich oslavy stavím do protikladu k českým Vánocům z několika důvodů. Jedním z nich je osobní motivace, protože část mé rodiny se k dané tradici hlásí, druhým ještě významnějším důvodem je velký počet ukrajinských a ruských migrantů v České republice, z nichž velká část se hlásí k pravoslaví a aktivně ho i praktikuje v místních chrámech. Podle statistik² i vlastního terénního výzkumu se asi 60 procent Ukrajinců hlásí k pravoslaví a jejich náboženské vyznání výrazně ovlivňuje slavení Vánoc. Jak podrobněji rozeberu v příslušné kapitole, o oslavách Vánoc mimo pravoslavnou komunitu v Rusku a na Ukrajině nelze příliš mluvit. Je to důsledek vlády komunistického režimu a východní modernity, která zřetelně oddělila profánní oslavy Nového roku, jichž se účastní většina obyvatelstva nehledě na vyznání, a Vánoce, které slaví pouze ortodoxní věřící. V této práci se zaměřím na skupinu věřících lidí, kteří jsou po příjezdu do České republiky často nuceni se přímo konfrontovat se západní modernitou v rámci Vánoc a v důsledku toho upravují své vlastní vánoční zvyklosti.³ Nastíním také rozdíl mezi východními oslavami

¹ Sovětský svaz existoval mezi lety 1922-1991.

² ČTK. *České noviny*. „Pravoslavná ukrajinská církev vyhlásila nezávislost na Moskevském patriarchátu“ [online, cit. 27.05.2022]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/ukrajinska-pravoslavna-cirkev-vyhlasila-nezavislost-na-moskevskem-patriarchatu/2212306>.

³ Charakteristickým příkladem je přeorientování se z Juliánského kalendáře na Gregoriánský, nebo integrace dávání vánočních dáreků do vlastních oslav Vánoc (viz. kapitola 2).

Nového roku a pravoslavnými Vánocemi, a pokusím se srovnat východoevropskou modernitu s tou českou, převážně západní.

Třetí skupina, která v této práci bude předmětem zájmu, jsou muslimové žijící aktuálně na území České republiky. Tato skupina se vyznačuje tím, že Vánoce nemá žádným způsobem zakořeněné jako původní součást vlastní náboženské kultury, a tedy k Vánocům přichází z venku a nějak s nimi interaguje. Ústředním motivem u této skupiny je *hloubka přijetí a porozumění svátku/tradici*, případně individuální konfrontace křesťanského základu svátku s vlastní vírou a náboženstvím.

Cílem této práce je postavit vedle sebe *tři poměrně nesourodé skupiny* žijící v České republice, Čechy, pravoslavné a muslimy, z nichž každá přistupuje k Vánocům v Česku různě a na základě jiných východisek. Češi a pravoslavní při oslavách Vánoc představují dvě největší komparační skupiny, oproti nim jsou muslimové téměř zanedbatelnou menšinou. Jejich prezence nicméně velmi dobře dokresluje obraz současných moderních Vánoc a dokládá určité nuance, které by jinak nemusely být z klasicky českého či pravoslavného⁴ pohledu zřejmé. V tomto smyslu by se tato práce dala označit za malý kvaziexperiment, v němž pro komplexnější pochopení fenoménu českých moderních Vánoc porovnávám několik zcela nerovnocenných skupin.

Vzhledem ke krátkému rozsahu práce a mým omezeným výzkumným možnostem, v následujícím textu nejprve *stručně představím pojetí Vánoc u každé zmiňované skupiny* (tj. klasické české Vánoce, Vánoce v pravoslavném pojetí a Vánoce v muslimském prostředí) a následně *rozeberu vybrané prvky Vánoc z pohledu těchto jednotlivých skupin*. V této druhé části budu čerpat primárně z vlastního *kvalitativního výzkumu*⁵, který jsem prováděla formou *polostrukturovaných rozhovorů* se zástupci daných ústředních skupin. V úseku věnovaném českým Vánocům budu vycházet vedle literatury a mého terénního výzkumu i z vlastní zkušenosti jakožto zástupce dané skupiny. Pokusím se přitom zachovat maximální možnou objektivitu. Celá práce pak staví na základech semináře *Vánoce z pohledu religionistiky*⁶, který mě inspiroval při výběru tématu této práce.

Mnohohvrstevnatost je základní rys rituálu a dost možná i výchozí bod religionistiky samotné. Na nadcházejících řádcích se pokusím předvést hledisko, které komplex českých Vánoc prezentuje především v pocitové úrovni a vychází z mého vlastního výzkumu a celoživotní zkušenosti, jakožto člena české společnosti. Při následujícím popisu českých Vánoc se zaměřím na *genezi proků*, které považuji za společné a známé pro většinu české společnosti. Účelově vyberu takové aspekty Vánoc, které mohu v dalších oddílech *porovnat a vztáhnout* ke zbylým dvěma skupinám (pravoslavným a muslimům) a u kterých zároveň předpokládám, že je zbylé dvě

⁴ Mírním pohled pravoslavných jedinců, kteří jsou „nuceni“ se integrovat do české společnosti, a tedy se částečně přizpůsobují západní modernitě.

⁵ Menší počet respondentů, ale snaha o hloubkové porozumění. Absolvovala jsem celkem 13 rozhovorů: 5 s pravoslavnými, 5 s muslimy, 3 s Čechy.

⁶ Seminář pod vedením doc. Mgr. Radka Chlupa, Ph.D. a Mgr. Heleny Dyndové, Ph.D., FF UK, 2022.

skupiny znají a nějak s nimi interagují. Češi a jejich moderní Vánoce v této práci pro mě tedy fungují jako *kontrolní skupina*.

1. Moderní české Vánoce

V Úvodu jsem již naznačila, že moderní české Vánoce jsou *svébytnou synkretickou tradicí a sekularizovaným rituálem*, který má velmi slabý vztah k institucionalizovanému náboženství a který v sobě spojuje množství nejrůznějších prvků od křesťanství přes pohanství, folklor, spiritualitu, umění, politiku až po komerci. Lze proto už z tohoto výčtu jednotlivých elementů odvodit, že Vánoce v České republice prolínají nejrůznějšími vrstvami společnosti a *pro Čechy mají zcela specifický kulturní význam*.

1.1 Historická geneze českých Vánoc

České Vánoce během minulosti prošly mnohými transformacemi. „V historickém plánu představují jejich výchozí základnu předkřesťanské projevy lidové víry a obřadnosti, které se později propojují s křesťanskou myšlenkou posvátného zrození.“⁷ Pohanské svátky měly často agrární povahu a pravidelně se opakovaly spolu s přírodními cykly. Posvátný čas byl nadhistorický, udržovaný a obnovovaný pravidelnými svátky.⁸ V zimním období je typickým příkladem takového svátku *zimní slunovrat*, který nastává zhruba 10 dní před koncem roku, tedy v období pozdějších Vánoc. Zimní slunovrat představuje nejkratší den a nejdelší noc v roce, přičemž následující den se opět prodlužuje a slunce zapadá později. Tento astronomický moment vnímali už pravěcí lidé, ve starověku pak všechny významné civilizace, mezi nimi i staří Římané, Germáni, Keltové a zřejmě i Slované. V jejich kulturách to byl dlouho očekávaný každoroční přelom, kdy docházelo k znovuzrození Slunce, jakožto přemožitele temné síly (smrti) a nositele nové životní energie, jež přislíbvala dobrou úrodu. S oslavami slunovratu se pojilo zapalování ohňů, vyvěšování stálozelených rostlin, darování talismanů a další ochranné prostředky. Bylo to období, kdy docházelo k převrácení běžného řádu, bujarému veselí a karnevalovým průvodům.⁹ Některé z těchto prvků se dochovaly ve zprostředkované a někdy i restaurované formě dodnes a můžeme je pozorovat roztroušené mezi lidové svátky jako je masopust, vynášení Morany nebo některé vánoční tradice.

Po příchodu křesťanství do Evropy se původní cyklické svátky postupně prolínají s křesťanským výkladem světa. Se sílícím vlivem křesťanství dochází k fúzi pohanských tradic s biblickým příběhem o Ježíši Kristu. Křesťanské Vánoce¹⁰ ve své *oficiální podobě* každoročně zpřítomňují narození Božího syna, jakožto nositele spásy. Věřící lidé se již týdny dopředu připravují na příchod Vykupitele obdobím *adventu*¹¹, kdy se postí a provádí celkovou duchovní očistu. V motivu očekávání a spasitelské roli

⁷ Frolec, Václav, Bohuslav Beneš, Jaromír Uždil, Rudolf Pečman, a Karel Palas. *Vánoce v České Kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988, str. 17.

⁸ *Tamtéž*, str. 18-19. Teorie v této knize vychází mimo jiné z práce Mircei Eliada.

⁹ Budinská, Jana. *Zimní slunovrat a jeho oslavy v evropské kultuře*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007.

¹⁰ Slovo *Vánoce* zřejmě má předkřesťanský původ a jeho německý ekvivalent *Weihnachten* odkazuje ke *svatým nocím* v období zimního slunovratu.

¹¹ Z latinského slovesa *advenire*, které znamená přicházet.

Krista se jeví paralela k výše popsanému slunovratu, přičemž stanovení Kristova narození do tohoto období nebylo zřejmě jen historickou náhodou.¹²

Přestože křesťanství zastřešilo období zimního slunovratu svým rámcem do jisté míry na úkor pohanství, v lidové tradici se můžeme dodnes setkávat s postavami, které v sobě mísí folklorně pohanské motivy s těmi křesťanskými. *Obraz lidového křesťanství* je pak dodnes zřetelný v oblastech venkova a zejména pak na Moravě. Vedle *barborek* (svátek sv. Barbory 4. prosince), *Mikuláše* (sv. Mikuláš 5. prosince) a *lucek* (sv. Lucie 13. prosince) a se objevují postavičky jako *matičky*, *ometačky*, *kominíci*, *cikáni*, *židi*, *kobyly*, *kozy*, *andělé* nebo *čerti*.¹³ Spolu s ostatními tradicemi s návazností na Vánoce jako je *vánoční koledování*, *svátek Tří králů*, *masopust* nebo nejrůznější věšební techniky se znamením budoucna, jako *krájení jablíčka*, *házení bačkorou*, *pouštění skořápkových lodiček* nebo *lití olova*, dotváří obraz tradičních lidových Vánoc, které v omezené podobě přetrvávají dodnes.

Rozlišení mezi městem a venkovem je při studiu jakékoliv plošné tradice většinou zásadní a v případě Vánoc tomu není jinak. Rozdíl mezi městskými a rustikálními tradicemi by nicméně neměl být vnímán pro jednu nebo druhou stranu jako degradující. Vzniklé rozdíly jsou zcela přirozené a souvisí s historickým vývojem společnosti. „*Proměny vánočních svátků byly součástí obecných proměn v kultuře, vyplývající ze změn společenskoekonomické struktury společnosti a politického řádu, společenského vědomí, hodnotového systému i podmínek způsobu života jednotlivých sociálních skupin společnosti.*“¹⁴ Zatímco ve městech byl vždy silnější vliv institucionalizované formy náboženství, tak na venkově běžně docházelo k synkresi náboženských a folklorních prvků, což koreluje s větší hustotou vzdělaných obyvatel ve městech, a oproti tomu silnějším zastoupením nábožensky založených lidí na venkově.

Přestože Vánoce v současnosti jsou jedním z posledních celospolečensky slavených svátků, podoba, v jaké je známe dnes, byla vynalezena až 19. století. Jak popisuje *John Golby*, tak například v Anglii na začátku 19. století nebyly Vánoce téměř populární.¹⁵ Díky *reformačním hnutím*, *průmyslové revoluci* a *nástupu kapitalismu* se městští jedinci postupně vymanili z koloběhu přírody, jakožto základu předkřesťanského názoru, a časem i z vlivu tradičního křesťanství (katolictví).¹⁶ Vánoce v této době působily spíše jako minoritní lidová tradice, jež se orientovala na narušování zavedených sociálních vztahů a komunitní hierarchie. Bylo to rozverné období plné inverzních prvků, maškarád a lidové imaginace, která se, aspoň na chvíli, pokoušela setřít sociální rozdíly.¹⁷

¹² Eliade, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení II: Od Gautamy Buddha k triumfu křesťanství*. Praha: Oikoymenh, 1996, str. 349-363.

¹³ Frolec a kolektiv, *Vánoce v České Kultuře*, str. 22-44.

¹⁴ *Tamtéž*, str. 97.

¹⁵ Golby, John, and A. W. Purdue. *The Making of the Modern Christmas*. Stroud: Sutton, 2000, str. 40-42.

¹⁶ Frolec a kolektiv, *Vánoce v České Kultuře*, str. 98.

¹⁷ Golby, *The Making of the Modern Christmas*, str. 26-29.

Celospolečenské oblíbenosti Vánoce začínají nabírat až ve 30. letech 19. století, kdy o nich vychází v novinách módní články a karikatury.¹⁸ Nová doba přinesla nové možnosti a otevřely se dveře pro *reinterpretaci Vánoc*. K obnovení hodnoty vánočních svátků a jejich moderní ideologii přispěli autoři jako byl *Charles Dickens* (Vánoční koleda, 1843), *Washington Irving* (*The Sketch Book*, 1820), *Friedrich Schleiermacher* (*Die Weihnachtsfeier*, 1806) nebo *E. T. A. Hoffman* (Louskáček, 1816). Tito tvůrci začali popisovat Vánoce jako *rodinné svátky lásky a společenské pospolitosti a reinterpretovali křesťanské tradiční hodnoty do moderní podoby*. Schleiermacher, jakožto filozof a teolog v jedné osobě, ve Vánocích propojil zbožnost a intimitu, víru a rodinný život. Vánoce definoval jako moment, kdy se láska stává posvátnou a posvátno skrze ni prostupuje do každodenního života.¹⁹ Během Vánoc se tak pomyslně nebe snáší na zem. V obdobném smyslu se nese i citát přisuzovaný W. Irvingovi: „*Vánoce jsou období pro zažehnutí ohně pohostinnosti v pokoji a dokonalý plamen dobročinnosti v srdci.*“

Díky této nové interpretaci, která byla svým způsobem reakcí na dosavadní podobu vánočních oslav, se ve vyšší společnosti začala zdůrazňovat potřeba podporovat chudé.²⁰ Mohlo by se zdát, že Vánoce se staly obdobím, kdy díky charitě došlo do jisté míry k opravdovému převrácení řádu. Bohatí cíleně obdarovávali chudé, namísto toho, aby sami přijímali dary, jak do té doby bylo zvykem.²¹ Nicméně chudoba díky těmto darům nikdy doopravdy nezmizela, pouze byla momentálně potlačena. Ve výsledku charita pouze podtrhla společenské rozdíly a utvrdila sociální hierarchii.

S postupující průmyslovou revolucí se na trh dostávalo čím dál více sériově vyráběného zboží, které se časem stávalo dostupnějším i pro chudší vrstvy společnosti. Zatímco v minulosti se hmotné dary o Vánocích vyměňovaly *v rámci hierarchie jako výraz úcty a závazku*, tak v 19. století si dárky začínají vyměňovat jako *projev vzájemné lásky* všechny sociální vrstvy včetně chudších rodin.²² S postupem času a stoupající poptávkou průmysl započal sériově vyrábět dětem uzpůsobené produkty, jako jsou hračky nebo výchovné knihy. Do konce 19. století se *Vánoce stávají již pevně provázané s nukleární rodinou* a z původně lidového komunitního rituálu se stal *rituál intimní, domácí*. Rodina se stala klíčem k celému svátku, jakožto sakralizovaný prostor, kde vzájemná láska je Božím důkazem.²³

Ve středu domácích oslav stanul *vánoční stromek*, obyčej původem z Německa, jehož kořeny ovšem sahají mnohem hlouběji do dějin evropské kultury.²⁴ Vánoční stromy se začaly objevovat i na veřejných prostranstvích, v České republice stanul první velký

¹⁸ Golby, *The Making of the Modern Christmas*, str. 40-42.

¹⁹ Perry, Joe. *Christmas in Germany: A Cultural History*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2014, str. 18-19.

²⁰ Golby, *The Making of the Modern Christmas*, str. 48.

²¹ Miller, Daniel, ed. *Unwrapping Christmas*. Oxford: Clarendon Press, 2001, str. 65.

²² Schmidt, Leigh Eric. *Consumer Rites: The Buying & Selling of American Holidays*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997, str. 111-112.

²³ Gillis, *A World of Their Own Making: Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*, New York: Basic Books, 1996, str. 71.

²⁴ Zeleň v domově měla mít ochrannou funkci a symbolizovala plodnost. Viz: Večerková, Eva a Věra Frolcová. *Evropské Vánoce: v tradicích lidové kultury*. Praha: Vyšehrad, 2010, str. 242-243.

strom v roce 1924 na brněnském náměstí Svobody a okamžitě dostal přívlastek „strom republiky.“ Tradice stromů republiky zanikla s příchodem komunistického režimu.²⁵

Vedle vánočního stromku je vynálezem 19. století také dárcovská postava *Ježíška*, která má svůj původ opět v Německu. Ve starých příbězích je Ježíšek vykreslován jako zahalená postavička, kterou vždy doprovází malí andělé, což je mimo Česko a Německo, potažmo Slovensko a Rakousko, ve světě ojedinělá představa. V ostatních zemích světa se vyskytují převážně mužští dárči vycházející z postavy starého Mikuláše.²⁶

„Komeracionalizace a intimizace (privatizace) Vánoc jdou ruku v ruce spolu...“²⁷ K čemuž v důsledku bezpochyby přispělo i období socialismu, které v české vánoční kultuře představuje zlom.²⁸ Byla to doba, kdy se z veřejných Vánoc oficiálně stáhly všechny křesťanské motivy. Lidé trávili Vánoce především v rodinném kruhu, a aby si svátky znevšednili, stáli dlouhé fronty na potraviny a sháněli povětšinou praktické dárky pro své příbuzné. Kvůli nedostupnosti zboží často i popustili uzdu své vlastní tvořivosti, aby nejbližším mohli dopřát něco výjimečného, třeba nový svetr.²⁹ Veřejné Vánoce měly spíše civilní podobu, jejíž symboly (př. stromeček, hvězda, sněhulák) se typicky nacházely v čokoládové kolekci, kterou zaměstnancům podle počtu dětí nadělovaly jejich odborové organizace. O to větší pak nastal kontrast po pádu totality v roce 1989, když se obchody pomalu začaly zaplňovat dříve nedostupnými artikly, lidé mohli volně cestovat a dovážet nejrůznější zahraniční komodity. Konzum během Vánoc začal nekontrolovaně narůstat, stejně jako jeho okázalé projevy ve veřejném prostoru, například v podobě vánočních trhů a obřích vánočních reklamních kampaní.

V současné době je dar téměř symbolem Vánoc. Města září světly a výlohy překypují vánočními nezbytnostmi, z nichž nejedna zavání kýčem. „Všichni spěchají, aby co nejdříve, co nejlépe, co nejvíce nakoupili...“³⁰ Někteří se činí, aby udělali svým nejbližším radost, jiní, aby se darem pochlubili, nebo někdy i vynahradili prohřešky, kterých se v dnešní zrychlené době nechtěně vůči svým bližním dopustili. V závěru vánočního šílenství se lidé však uzavírají do svých domovů, aby v rodinném kruhu společně slavili. Není ani tak podstatné, co vlastně slaví, ale to že jsou konečně všichni spolu a mají pro sebe vyhrazený posvátný čas, v jehož centru je rodina. Komerce k Vánocům neodmyslitelně patří, pro někoho je to nezbytná součást rituálu, pro jiné je konzum objektem kritiky.

²⁵ Koura, Petr, a Pavlína Kourová. *Sto let českých Vánoc: nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*. Praha: Academia, 2018, str. 33-36.

²⁶ Večerková a Frolcová, *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*, str. 296-297.

²⁷ Frolec a kolektiv, *Vánoce v České Kultuře*, str. 98.

²⁸ Komunistická strana vládla v Československu mezi lety 1948-1989.

²⁹ Koura a Kourová, *Sto let českých Vánoc: nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*, str. 289-333.

³⁰ Frolec a kolektiv, *Vánoce v České Kultuře*, str. 98.

1.2 Současný stav českých Vánoc

Když jsem se svých respondentů v rámci výzkumu ptala, co si vybaví, když si vzpomenou na Vánoce, většinou mezi prvními padla *atmosféra*. Teplé žluté světlo, krátké zimní dny a všudypřítomná, někdy až otravná, výzdoba. Několikrát jsme se také bavili o stresu, který přináší shánění vánočních dárků, nákupy potravin, pečení cukroví, a taky tradiční potřeba uklidit celou domácnost. To byly první reakce na moji otázku, po chvíli jsme se ale dostali do subtilnějších rovin vánoční zkušenosti, která myslím více odpovídá současné realitě:

„Mamka teď, prosím tě, ona teď najela nějakou dietu, takže peče jen jakože zdravý cukroví, kde je míň cukru a celkově jakože je jednodušší na přípravu...“³¹

„Nějaká ta výzdoba, to je jakože hezký, ale není to nic pro nás zásadního. Ne, ne, to právě vůbec neřešíme tady ty věci jako. My to máme prostě celý takový uvolněný, takový jako v klidu, neděláme vlastně ani žádný tradice, jakože lití olova nebo tak...“³²

„Popravdě ten úklid už moc ani neděláme. Uklidíme, ale není to tak radikální, jak si to pamatují z dětství, kdy jsme drhli celý barák, okna, leštili všechno nádobí, opravovali nábytek... Jsem rád, že moje žena je rozumná.“³³

„Dárky většinou objednávám přes internet poslední roky. Zvykl jsem si to dělat hodně dopředu, že když mě napadne něco hezkého nebo vidím někde něco, co by se hodilo, tak to prostě hned objednávám a schovám si to do Vánoc v práci.“³⁴

Z výzkumu mi vyplynulo, že v české mentalitě existuje určitý *vánoční psychický stereotyp*, který ale lidé uvnitř rodin povětšinou překonávají a Vánoce ve skutečnosti tak dramaticky neprožívají, jako se zdá navenek. V mnohých případech se Vánoce a s nimi se pojící tradice redukuje na minimum, aby si lidé mohli o svátcích odpočinout a věnovat se čemu chtějí. Často se setkávám ve svém okolí se snahami omezit dárky, nekupovat stromeček, zjednodušit přípravu jídla, nebo využít vánoční svátky k cestování. To, co ve většině případů ale zůstává, je *společná rodinná večeře* a s ní spojená nějaká forma *kontemplace*, která může mít podobu třeba jistoty společně stráveného času, říkání si hezkých slov, anebo společné rodinné modlitby³⁵, u které jde především o pocit pospolitosti a nějaké niterné přání rodinného štěstí než o vědomý náboženský podtext. Dle mého výzkumu je společná recitace modlitby do jisté míry závislá na přítomnosti prarodičů, či starších rodičů, kteří si tuto tradici pamatují ze svého dětství. V první polovině 20. století nebylo neobvyklé vést děti ke křesťanské víře a většina z dnešních seniorů v dětství při škole povinně navštěvovala i hodiny náboženství. Toto jejich zakořenění křesťanské víry je zřejmě důvodem, proč i dnes lpějí na vánoční modlitbě a připomínají si takto význam Ježíše Krista v rámci Vánoc,

³¹ Rozhovor 12.1. 2023, online – Češka, žena, evangelička, studentka, 20 let.

³² Tentýž rozhovor.

³³ Rozhovor 18.2. 2023 ve Vysokém Mýtě – Čech, muž, ateista, konstruktér, 50 let.

³⁴ Tentýž rozhovor.

³⁵ Dle mého výzkumu se nejčastěji jedná o křesťanskou modlitbu *Otčenáš* (Modlitba Páně), kterou lze nalézt v různých podobách v Matoušově a Lukášově evangeliu.

i když se dá předpokládat, že se jedná z velké části o zvykovou záležitost. Mladší generace většinou modlitbu s rodiči pouze uctivě opakují a chápají ji jako pouhou součást vánočního koloritu.³⁶

Jedna z mých respondentek dokonce zmínila, že mají svou *vlastní rodinnou modlitbu*, kterou vytvořila jejich prababička a kterou každý rok opakují. Požádala jsem jí, jestli by mi mohla sdělit obsah oné modlitby, ale překvapilo mě, že si respondentka nemohla přesně vzpomenout: „*Je tam nějak Ježíš a Marie...prostě něco jako, že děkujeme za tuhle velkou rodinu, že jsme se sešli, že jsme tam spolu, že nikdo nezemřel za ten rok, to tam je taky určitě řečený... že jsme všichni v pořádku zdraví, šťastní, a pak vlastně, že přijmeme všechny, kdo nám budou klepat na dveře, tak je přijmeme ke štědrovečernímu stolu, a že i pro něj, jako pro Boha, je tam místo a takovýchle věci tam jsou jako řečené...*“³⁷ Respondentka se poté svěřila, že kdyby slavila Vánoce sama například pouze s partnerem, tak by zřejmě na společné modlitbě netrvala, nicméně ráda by zachovala nějakou formu malého rodinného proslovu a poděkování za celý rok.

V České republice se v současnosti oslavy Vánoc vztahují převážně na *Štědrý den* (24. prosince), přičemž největší význam ve většině rodin má již zmiňovaná *společná večeře a předávání dárků*. Některé rodiny ctí i *První a Druhý svátek vánoční* (25.prosinec – Boží hod, 26. prosince – Svátek svatého Štěpána), nicméně dle mého výzkumu se na tyto dny už neváží žádné striktně dané aktivity, rodiny spíše jen odpočívají a vzájemně se navštěvují. V rámci návštěv se pak často opakuje rituál předávání dárků u stromečku, kdy se vymění dárky mezi hostitelskou a příchozí rodinou.

Vedle společné hostiny a následného „dárkování“ existují další poměrně časté zvyky, o kterých je potřeba se zmínit. Patří mezi ně různé *věštebné praktiky, sledování televize* (zejména pohádek), navštěvování hrobů, či jiné formy *vzpomínání na předky*, anebo *vánoční nicnedělání* či *rodinné hádky*.

Krájení jablíčka, házení bačkorou, pouštění skořápkových lodiček nebo lití olova, jsou věštebné techniky, které by podle předkřesťanské tradice měly čerpat sílu z magie zimních dnů na konci roku. V současné době se provádí tyto tradice předpovídání budoucna spíše jen na venkově nebo v rodinách otevřených tomuto druhu spirituality (zábavy).

„*Řekla bych to asi takhle, vždycky mě to baví dělat, je to taková tradice prostě, ale úplně tomu nevěřím... I když jednou se stalo, že babička rozkrojila jablíčko a byl tam jakoby křížek z těch semínek, což nás všechny trochu zamrazilo a babička pak i plakala. Museli jsem jí pak utěšovat a dělali jsme si z toho legraci, aby se všechno vyklidnilo. Byl to trochu divný okamžik a je pravda, že od té doby jsme tenhle zvyk vlastně už doma nedělali.*“³⁸

³⁶ Vedle vlivu modernity je to i důsledek totalitního režimu, kdy docházelo k řízenému potlačování jakéhokoliv náboženství a věřící osoby byly sankcionalizovány.

³⁷ Rozhovor 12.1. 2023, online – Češka, žena, evangelička, studentka, 20 let.

³⁸ Rozhovor 7.3. 2023 v Pardubicích – Češka, žena, ateistka s křesťanským základem, 32 let.

Česká vánoční televizní kultura je specifická svým zaměřením na pohádkové příběhy. Během celých vánočních prázdnin se na hlavních televizních programech střídají prakticky pouze pohádky, filmy pro pamětníky, nebo vánoční filmové klasiky jako jsou *Pelíšky*³⁹ nebo třeba britský vánoční film *Láska nebeská*⁴⁰. Každý rok se navíc diváci mohou těšit hned na *několik nových filmových pohádek*, které se okamžitě po odvysílání stanou předmětem živé diskuse a kritiky. Přestože se jedná o pohádkové příběhy, které by měly být určeny primárně dětem, mnohdy je dospělí prožívají o mnoho více než děti. Proto není výjimkou, že do pohádek tvůrci často schovávají různé dospělácké narážky a skrze příběhy reflektují současné dění. Od toho, jak se tvůrcům povede postihnout momentální náladu ve společnosti, se pak odvíjí celospolečenská recenze díla. Dalšími důležitými aspekty dobře hodnocené pohádky je schopnost naladit vánoční atmosféru, originalita tématu a vkusnost zpracování.

„Koukáme na pohádky každý rok, co si pamatuji. Máme kvůli tomu vlastně i upravený celý večer, potažmo den, protože se snažíme vždycky navečeřet předem, abychom si mohli v sedm pustit tu novou pohádku a pak hned rozdat dárky... Pohádky jsou pro mě asi jako hodně zásadní, zvlášť když mám teď děti, tak to dost znova pocítuju... Někdy mám pocit, že se na ty nové pohádky těším i víc než ony.“⁴¹

Dalším více nenápadným ale častým zvykem je *vzpomínání na zesulé příbuzné*. Setkávám se často se zapalováním svíček u fotek předků, chozením na hroby během vánočních svátků, nebo vyprávěním rodinných příběhů. U tohoto typu zvyku je dle mého výzkumu zásadní osobní kontakt se smrtí blízkého v rodině. Jedinci, kteří si živě nepamatují zesulé příbuzné a jejich úmrtí, nemají takovou tendenci na ně vzpomínat, což je zřejmě zcela přirozené.

„Jo, chodíme na hroby každý rok a u mého bratra doma vždycky je i zapálená svíčka u fotky táty... S tátou jsem měl hodně blízký vztah, umřel když mi bylo 20... Na jeho hrob jsem začal o Vánocích chodit až několik let potom, před tím jsem se s tím nedokázal asi ještě smířit úplně... Nikdy jsem teda nepřemýšlel, proč tam chodíme takhle zrovna na Štědrý den, mhhh, asi protože o Vánocích by měla být rodina spolu, nevím takhle... Trochu mě mrzí, že moje děti úplně se mnou tam chodit nechtějí. Starší dcera tam občas zajde sama i se svojí rodinou, ona se vždycky zajímala o rodinnou historii a dědu si hrozně přála, když byla dítě. Mladší dcera k tomu moc nemá vztah...“⁴²

„Moje babička chodí na hřbitov, protože má na hřbitově svoje rodiče, ale tím, že vlastně za celý můj život mi neumřel nikdo blízký, tak vlastně na hřbitov nechodíme vůbec... Třeba u toho oběda si povídáme takový ty příběhy, jakože děda nám poví o svojí babičce... Jaká byla, že ona pak měla takovou nemoc, jakože se jí klepaly ruce. To má děda po ní. Tak třeba jsem se dozvěděla, že když vlastně oni obědvali spolu, tak ona byla tak slušně vychovaná, že odcházela od toho stolu a nejedla s tou rodinou, aby je nepohoršovala, neurážela tím, že se jí klepe ruka, a že se netrefí do pusy.“⁴³

³⁹ Film z roku 1999 v režii Jana Hřebejka.

⁴⁰ Film z roku 2003 v režii Richarda Curtise.

⁴¹ Rozhovor 7.3. 2023 v Pardubicích – Češka, žena, ateistka s křesťanským základem, 32 let.

⁴² Rozhovor 18.2. 2023 ve Vysokém Mýtě – Čech, muž, ateista, konstruktér, 50 let.

⁴³ Rozhovor 12.1. 2023, online – Češka, žena, evangelička, studentka, 20 let.

„Vědomí pospolitosti vede k tomu, že při slavení Vánoc pomýšlíme na ty, kteří Vánoce slaví jinde nebo jinak, a především na ty, kteří je z různých důvodů slavit nemohou.“⁴⁴

Oslavy Vánoc v České republice končí *Novým rokem* a typicky novoročním obědem, následující den se lidé vrací do koloběhu práce a dětem končí prázdniny. Více oslavovaný, než samotný nový rok bývá však konec starého roku, tedy *Silvestr* (31. prosince). Rodiny a přátelé se schází někdy již v odpoledních hodinách a pohodlně se usazují v blízkosti stolů, které překypují pohoštěním a povětšinou i alkoholem. Baví se, hrají hry, koukají na Silvestrovské pořady v televizi. Těsně před půlnocí se všichni, co mohou, obléknou a vyrazí ven, aby pozorovali ohňostroje, či je i sami odpálili. Oblíbená jsou zejména vyvýšená místa a kopce, odkud je lepší výhled. O půlnoci se na obloze rozzáří pro potěšení lidí tisíce praskajících světél, které ovšem pro zvířata jsou jako vynález zkázy. V tento okamžik se nenávratně střídá starý rok s novým, lidé naposledy v myšlenkách rekapituluji své životy a pronáší předsevzetí a blahopřání, které stvrdí přípitkem šumivého sektu. Je to ambivalentní zkušenost, kdy rozdváděný divoký okamžik střídá vážnost a snaha uzavřít vše minulé a špatné. Novoroční předsevzetí je jedna z posledních forem organizované snahy ovlivnit svou budoucnost.

České Vánoce vyjadřují klíčové hodnoty konzumní společnosti. Je to hra, kterou bereme vážně, a která pro nás má velký rituální význam. Díky Vánocům jsme schopni spojit protiklady jako je tradice a modernita, přejídání a charita, sakrální a profánní nebo hádky a rodinná sounáležitost. Vánoce nevnímáme většinou jako náboženský svátek, ale jako čas, ve kterém se můžeme věnovat rodině, odpočívat a zakončit ho někdy i divokou oslavou Nového roku.

⁴⁴ Frolec a kolektiv, *Vánoce v České Kultuře*, str. 414.

2. Pravoslavné Vánoce

Předchozí úsek byl věnován popisu české sekulární tradice Vánoc, jejíž vývoj reflektuje postup západní modernity. Tato kapitola představí zcela jiný koncept Vánoc, který je pevně provázaný s náboženstvím a modernita se ho příliš nedotkla. Stalo se tak díky Říjnové revoluci v roce 1917, jíž nastolený socialistický režim se pokusil zcela zrušit Vánoce, jakožto populární náboženský svátek a přežitek buržoazie. Pokus o odstranění Vánoc z východoevropské kultury byl ale ve společnosti neúspěšný. Konečným výsledkem proto bylo rozhodnutí komunistické strany separovat *pravoslavné náboženské Vánoce* od *sekulárních oslav Nového roku*, které svým civilním pojetím vánočních zvyklostí v důsledku zcela Vánoce nahradily. Pokud tedy budu v této kapitole mluvit o modernitě, tak to bude převážně v kontextu oslav Nového roku. Oslavy pravoslavných Vánoc, které jsou mým primárním zájmem, zůstávají před i po revoluci téměř stejné, tradiční, náboženské.

Základní rozdíl mezi českými a východními⁴⁵ Vánoci je v povaze samotného svátku. Východní pravoslavné Vánoce jsou čistě náboženský svátek, který se *neslaví mimo křesťanskou pravoslavnou komunitu*. Z technického hlediska proto nelze v podstatě mluvit o pravoslavných Vánocích ve stejném smyslu jako o těch českých. České Vánoce se slaví celospolečensky a obsahují v sobě jak prvky křesťanského svátku, tak další aspekty a moderní vrstvy.⁴⁶ České Vánoce jsou na pomezí náboženského a sekulárního. Nabízí se zde tedy otázka, proč nesrovnávám východní pravoslavné Vánoce s rovnocennější tradicí třeba českých katolických Vánoc? Pokusím se to odůvodnit takto:

Srovnání pravoslavných a katolických Vánoc by se odehrávalo především na úrovni teologie a liturgie. Komparace, o kterou se pokusím já, se zaměřuje spíše na emoční úroveň a okamžik styku tradičně náboženského pojetí s moderním. Zajímá mě, jakým způsobem se pravoslavní příchozí vyrovnávají s českým pojetím Vánoc, jak na ně působí, a jestli nějaké prvky českých Vánoc implementují do své tradice. Proto nyní nejprve popíšu tradiční podobu pravoslavných Vánoc a posléze ji doplním o poznatky z mého výzkumu. Krátce se rozepíšu i oslavách Nového roku a východní modernitě.

„Narození Páně je v západní tradici dodnes slaveno v noci z 24. na 25. prosince. Východní církve na rozdíl od západních kladou větší důraz na mysterium spojení božského a lidského v Ježíšovi a Vánoce vítají o svátku Zjevení Páně, tedy 6. ledna. Na západě se naopak od počátku více zdůrazňovala lidská podstata darovaného vykupitele a skromnost podmínek jeho zrození.“⁴⁷ Tento citát dobře vystihuje teologický rozdíl mezi západem a východem, od kterého se odvíjí celá řada aspektů.

⁴⁵ Míním Vánoce v oblasti bývalého Sovětského svazu.

⁴⁶ Viz: kapitola o Českých Vánocích.

⁴⁷ Vavřínová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Libri, 2000, str.17.

Prvním z nich je rozdílné datum slavení Vánoc, se kterým souvisí otázka kalendářů. V pravoslavných zemích, na území pozdějšího Sovětského svazu, byl gregoriánský kalendář zaveden až v roce 1918. Do té doby se využíval pro civilní i církevní účely kalendář juliánský, který byl v mnoha ohledech nepřesný a zastaralý. Po zavedení nového kalendáře se některé pravoslavné církve přeorientovaly na gregoriánský kalendář, který byl v souladu se sekulárním životem, jiné zůstaly věrné kalendáři juliánskému. Z těchto důvodů existuje zmatek okolo data slavení pravoslavných Vánoc. V obou případech, jak podle gregoriánského, tak i juliánského kalendáře, se slaví pravoslavné Vánoce (svátek Narození Páně) v noci z 24. na 25. prosince. Juliánský kalendář je ovšem oproti gregoriánskému posunutý o 13 dní, a proto v českých poměrech slaví pravoslavní věřící Vánoce v noci ze 6. na 7. ledna^{greg}, což podle místního katolického liturgického kalendáře připadá na svátek Zjevení Páně (Epifanie).

Kalendářní otázka je pro pravoslavné věřící nejen v České republice zcela zásadní a ovlivňuje komfort věřících při slavení svátků. Na základě mého výzkumu jsem zjistila, že pravoslavní po příjezdu do České republiky vybírají chrám, který budou navštěvovat, i podle kalendáře, kterým se řídí. Některé místní pravoslavné chrámy používají pouze starý liturgický kalendář, jiné převzaly místní gregoriánský kalendář a několik dalších slaví svátky dvakrát po sobě podle obou kalendářů. Kněz jedno takového chrámu, kterého jsem v rámci výzkumu zpovídala popsal tuto skutečnost takto:

„No dělám to dvakrát za sebou. Ale pro mě to není žádný problém. My jsme tady proto, abychom těm lidem posloužili, aby oni si užívali ten křesťanský život naplno a nebyli omezení. Aby nemohli říkat, že je něco omezuje, nebo, že je ti druzí omezují.“⁴⁸

Svátek Narození Páně, tj. Vánoce, patří v pravoslavném křesťanství mezi tzv. *Dvanáctero velkých svátků*, z nichž osm je věnováno Ježíši Kristu (svátky Páně) a čtyři svaté Bohorodičce (svátky Bohorodičky). Mezi tyto velké svátky patří kromě Vánoc i již zmiňovaný mnohovýznamový svátek *Zjevení Páně*⁴⁹ (jinak Epifanie, Křest Páně či Tři králové, 6. ledna^{ul} /19. ledna^{greg}) nebo pohyblivý svátek *Vjezd Páně do Jeruzaléma* (Pašijová neděle/Květná neděle). Velikonoce, které jsou v pravoslaví považovány za nejvýznamnější svátek celého roku, stojí samostatně mimo Dvanáctero.

Vývoj pravoslavných Vánoc byl v mnoha aspektech podobný jako zrod křesťanských Vánoc na západě (v obou případech Vánoce vyrostly na půdě dřívější pohanské tradice). Svátek Narození Páně je jediný svátek z Dvanáctera, který má západní původ a jeho slavení je do jisté míry důsledkem kolize s římským svátkem *Dies Natalis Solis Invicti*, jenž byl součástí týden trvajících saturnálií. Tento svátek neporazitelného slunce se slavil vždy 25. prosince a těšil se oblibě i v dobách raného křesťanství. V počátcích křesťanství na východě ve 4. století se zdůrazňovalo spíše Ježíšovo božství a z toho důvodu se dávala přednost svátku Zjevení Páně. *Svátek Narození Páně*, který

⁴⁸ Rozhovor 1.12. 2022 v Praze – ze Zakarpatí, muž, pravoslavný kněz, 47 let.

⁴⁹ Oslavuje jak zjevení Boha v Synu, jako narození Spasitele, tak i zjevení Ježíše jako Mesiáše při jeho křtu v Jordánu.

podtrhoval spíše Ježíšovo lidství a rozvíjel se více v západní liturgii, byl na východě oficiálně přijat až později, po uznání Ježíšova plného lidství i božství. Slavení svátku Zrození Páně připadalo na stejný den jako oslava Dies Natalis Solis Invicti, přičemž propojení významu obou svátků se zdálo jako příhodné. Kristus se narodil stejně dobře jako Bůh, tak i člověk.⁵⁰

Vývoj pravoslavných Vánoc pokračoval pak podobně jako náš západní model. Ve svátečním období se praktikovaly jak křesťanské, tak i pohanské tradice, zejména různé věšebné techniky. Většina těchto praktik je obdobou těch českým, zajímavá je jejich bohatá reflexe v ruské literatuře. *Popisy vánočního napětí a mysticity* kolem vánočních magických rituálů najdeme například v Puškinově románu *Evžen Oněgin*⁵¹ či v Žukovského baladě *Světлана*⁵². Právě na příkladu literatury je dobře zřetelný rozdíl mezi východem a západem v 19. století. Zatímco na západě Charles Dickens formuluje Vánoce jako svátek rodiny a vzájemného obdarovávání, ruští autoři kladou důraz na tajemnost a duchovní stránku Vánoc, které se nikdy zcela neodtrhly od náboženské tematiky. Paralelu k náboženským svátkům tvořily pak zimní slavnosti, které od 18. století (za vlády Petra I.) byly spojovány s plesy a kulturními programy, které by se daly přirovnat k místním Mikulášským, s tím rozdílem, že na nich vystupoval Děda Mráz.

Na východě se tradice dávání dárků během Vánočních svátků nikdy úplně nevžila. Lidé si dávali dárky na svátek sv. Mikuláše a vzájemně se hostili během koledování a návštěv. Vánoce byly vždy spíše náboženským svátkem, který se slavil v křesťanské komunitě a měl především oslavovat dar od Boha v podobě Ježíše Krista. Proto ani dnes nenajdeme úplně ve všech domácnostech vánoční stromeček (tzv. jolku). Stromky se na východ dostaly prostřednictvím přistěhovalců, ale nikdy se zcela plošně nerozšířily. To, že dnes stromky na východě najdeme, je pak důsledek modernity a globalizace, ale i faktu, že nikdy nebyly přímo spojovány s pravoslavím, a tak je režim nepotlačil.⁵³ Zdobení vánočních stromků se proto praktikuje povětšinou ne na Vánoce, ale na poslední den v roce a následný Nový rok, kdy se pak ráno pod ním rozdávají i dárky. Ve venkovských oblastech, kde je religiozita silnější, se Nový rok někdy ani neslaví, a tudíž není ani důvod stavět stromeček. Podobně je tomu i se zmiňovaným věštěním, které se praktikuje spíše jen v méně náboženských rodinách a provádí se taktéž až při oslavách Nového roku. Nábožensky založení lidé, kteří slaví Vánoce a méně často Nový rok, věštění spíše neprovádí, protože ho církev neschvaluje.⁵⁴ Zde je silně patrný dopad modernity, a zvláště pak zřetelné jsou nůžky, které ve společnosti rozevřel socialistický režim a rozdělil jimi společnost na dvě skupiny. Věřící lidé, kteří slaví Vánoce společně se svou komunitou ve chrámech si striktně chrání svoji tradici a vymezují se oproti „zhýralému“ slavení Nového roku.

⁵⁰ Rudolph, Conrad. „Heterodoxy and the Twelve Great Feasts of the Eastern Church“. *Comitatus: A Journal of Medieval and Renaissance Studies*, no. 12, 1981, str. 22-23. Dostupné z: <https://escholarship.org/uc/item/1k4504v4#main>.

⁵¹ Dostupné z: <http://www.all-poems.ru/pushkin26.html>.

⁵² Dostupné z: http://az.lib.ru/z/zhukowskij_w_a/text_0100.shtml.

⁵³ Vavřinová, *Malá encyklopedie Vánoc*, str. 210.

⁵⁴ КРИНИЧНАЯ, Н. А. *Домашний дух и святочные гадания*. Карельский научный центр РАН, Ин-т языка, лит-ры и истории, 1993, str. 87.

Pravoslaví je v tomto ohledu velmi vyhraněné oproti katolictví a protestantismu, které jsou prakticky integrovanou součástí západních Vánoc a reprezentují jejich duchovní náboženskou rovinu.

Dnes na evropském západě je institucionalizovaná forma náboženství na okraji zájmů, na východě ovšem má velký význam a pomáhá překonat postkomunistické sociokulturní krize. Náboženství je pro východní státy určitou kotvou, jejíž potřeba se odvíjí od politických, ekonomických a kulturních podmínek. Západní modernita prošla procesem sekularizace a institucionalizované náboženství nahradily různé formy alternativní spirituality. Ve východní Evropě měla modernita odlišný průběh, díky pravoslavným církvím, které se staly hlavním aktérem v procesu budování národa a jejich modernizace sama o sobě nahradila sekularizaci. Vývoj náboženství byl na nějakou dobu poté pozastaven díky politickému vlivu komunismu, který programově vynucoval ateismus. Po rozpadu Sovětského svazu došlo k nečekanému boomu pravoslaví, které se ukázalo jako ideální prostředek pro navázání kontinuity v destabilizované společnosti.⁵⁵

Modernita týkající se oslav Nového roku je v mnohých ohledech podobná té naší. Svátek je taktéž odnáboženštělým rituálem, který prostupuje komerce, starší pohanské zvyky, sledování televizních pořadů a důraz na rodinu. V čem se od té naší ale liší v případě Ruské federace, je poměrně výrazný politický aspekt v podobě široce sledovaného prezidentského projevu. Tento prvek reflektuje místní politické uspořádání a s ním pojící se význam státní propagandy.

„Důležitým bodem našich Vánoc, respektive Nového roku, je prezidentský projev. Bez toho by to jako nešlo. Všichni to vždycky sledují a pak to doma často rozebíráme. Moje máma to jako hodně žere, musím říct, já jsem to nikdy zase tak nevnímala, vlastně až teď, co jsem tady, mi dochází, jak to bylo každý rok fakt důležité. Důležitý bod večera, bez kterého by to nešlo...“⁵⁶

Další rozdíl spočívá v postavě, která je zodpovědná za nošení dárků. V českém prostředí je to Ježíšek, v oblastech bývalého SSSR je *dárcovskou postavou* typicky Děda Mráz, který společně se svou vnučkou, spanilou Sněhurkou, na zlatých saních rozváží dětem dárky. *Děda Mráz* v sobě snoubí staré ruské představy o Mrazíkovi (vlídném vousatém bohatýrovi, který na zimu zamyká prameny a chrání domovy před mrazem) a sv. Mikuláši, který prostupuje tradicemi napříč Evropou. Děda Mráz, jakožto duch zimy inspirovaný holandským duchem Vánoc jménem Sinter Klaas, se už od vlády císaře Petra I. těšil v Rusku velké oblibě a byl ústřední postavou všech zimních slavností a plesů. To, že právě Děda Mráz byl později vybrán za hlavní dárcovskou postavou bylo už jen reakcí na potřebu mít nějakou takovou postavu po vzoru západu.⁵⁷ Mrazíkova společnice *Sněhurka* je pak čistě jevem ruské kultury.⁵⁸

⁵⁵ Gauthier, Francois. „Religious change in Orthodox-majority Eastern Europe: from Nation-State to Global-Market“ *Theor Soc* 51, 2022, str. 177-210. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11186-021-09451-3>

⁵⁶ Rozhovor 3.1. 2023 v Praze – z Krymu, žena, nepraktikující pravoslavná, IT specialista, 30 let.

⁵⁷ Vavřinová, *Malá encyklopedie Vánoc*, str. 210-211.

⁵⁸ Večerková a Frolcová, *Evropské Vánoce v tradicích lidové kultury*, str. 302-304.

To, co je společné jak sekulárním oslavám Nového roku, tak pravoslavným Vánocům, je tradice společných hostin a vzájemného se navštěvování. Východní kultura se od té naší liší tím, že nemá žádnou typickou sváteční tabuli. Na stole se rozprostře mnoho různých misek a talířů s nejrůznějšími pochoutkami a zejména saláty. Složení se mění podle lokace a dostupných komodit. Množství pokrmů se připravuje, aby si každý vybral a aby mohl být pohoštěn každý příchozí. Jídla se dělá někdy tolik, že se dojídá ještě několik dní.

Pravoslavné Vánoce začínají půstem, který trvá 40 dní a začíná již v období adventu. Je to doba, kdy se má očistit jak tělo, tak i duše, proto omezení probíhají jak na fyzické, tak i duchovní úrovni. Lidé by se měli vyvarovat tučných jídel, špatných činů, egoismu a hrubosti. Místo toho by si měli říkat vzájemně hezká slova, číst a více a hlouběji se modlit. Tento půst trvá do 24. prosince^{jul.} (6. ledna^{greg.}) do večera, kdy věřící odchází na noční modlitbu, která trvá přes půlnoc někdy až do rána. Hlavní vánoční oslavy pak probíhají 25. prosince^{jul.} (7. ledna^{greg.}) na *svátek Narození Páně*. Lidé se sejdou na dopolední mši, kde oslaví největší Boží dar člověku. Pak se vrací do svých domovů, kde si dají připravenou hostinu a tráví čas s rodinou a společně rozejmají. Podobný scénář se opakuje i o dalších vánočních svátcích, které končí prakticky až večerní bohoslužbou 5. ledna^{jul.} (18. ledna^{greg.}). Celý tento sváteční čas by měl být prostoupen laskavostí a vzájemností, proto se lidé také navštěvují, hostí se a společně zpívají oslavné písně – koledy.

Dříve kolektivní koledování a obcházení domů svých bližních a sousedů bylo zcela běžnou záležitostí. Dnes se lidé během svátků navštěvují stále v hojně míře, nicméně koleda probíhá spíš pouze mezi příbuznými a blízkými známými. Ve městech se od tradice často úplně upouští a klasické koledování se kompenzuje intenzivnějším setkáváním a blahopřáním při příležitosti bohoslužeb.

Vánoce vrcholí pak v noci z 6. na 7. ledna^{jul.} (19–20. ledna^{greg.}) na svátek Zjevení Páně neboli Křest Páně, kdy měl být Ježíš pokřtěn v Jordánu. Tímto svátkem se symbolicky uzavírá vánoční kruh a dojde tak ke spojení lidské podstaty novorozeného Ježíše s jeho Božskou spasitelskou podstatou deklarovanou při křtu. Tento svátek je proto vnímán v pravoslaví jako významnější a je slaven celonoční bohoslužbou. V celém bývalém SSSR je dodnes rozšířený obyčej v tento den stáčet vodu z kohoutků a dělat rituální lázně, protože se věří, že tato voda nabývá magických ochranných účinků. Tato tradice je běžná i mimo pravoslavnou komunitu, přestože zřejmě vychází z pověsti o křtu Krista. V našich podmínkách se svátek Zjevení Páně překrývá se svátkem Tří králů (6. ledna^{greg.}), kteří podle tradice obcházejí domy a svícenou křídou nad dveřmi kreslí písmena K+M+B, čímž domu požehnají.

Jak jsem již popisovala v této kapitole výše, tradice dávání vánočních dáreků je v pravoslaví problematická. Originálně se tento zvyk v pravoslaví nevyskytoval, dárky se dětem dávaly na svátek sv. Mikuláše. Podle mého výzkumu dávání vánočních dáreků není v ortodoxních rodinách stále zcela běžné. Pokud se tak někde

děje, tak většinou je to důsledek styku s modernitou a čas dárkování je individuální podle dané rodiny. Některé rodiny ctí stále pouze jen Mikulášskou nadílku, kdy si ale dárky vyměňují někdy i dospělí, jiné rodiny přebírají tradici dávání dárků na Nový rok, někteří si dávají dárky po vzoru západu na svátek Narození Páně. Ve speciálních případech se dárky dávají i na tzv. *Starý Nový rok*, což je poměrně nedávno vymyšlený svátek odkazující k přechodu juliánského kalendáře na gregoriánský a slaví se tedy 14. ledna^{greg.} (1. ledna^{ul.}). Tento den slaví převážně nevěřící, pro pravoslavné nemá příliš velký význam.

„Sami si mezi sebou nic nedáváme, ale manželka už dětem podle místního zvyku začala dávat dárky, protože ony ve škole slyší, kdo co dostal, tak aby nebyly smutné... Takže děláme kompromis a dáváme jim dárky. Vánoce samy o sobě slavíme podle nového kalendáře, pak ještě spolu s lidmi, kteří slaví podle starého kalendáře a pak ještě na Mikuláše dětem dáváme dárky. Takže děti dostanou dárečky třikrát... No a pak ještě Nový rok. Ale na Nový rok my si už dárky nedáváme, takže dostanou takhle třikrát. Takže děti jsou šťastné, ale už jsou velké, tak za chvíli to už nebude potřeba...“⁵⁹

Problematika kalendářů je v této kapitole téměř ústředním motivem a je zásadní pro většinu věřících, kteří přichází do České republiky, kterým místní podmínky neumožňují slavit Vánoce v takovém rozsahu, jak by chtěli. V Rusku a na Ukrajině se běžně nepracuje od 1. do 8. ledna^{greg.}, což umožňuje pravoslavným prožít aspoň začátek vánočních svátků v poklidu. V České republice se bohužel pro ně vánoční prázdniny zcela mívají s pravoslavnými svátky podle starého liturgického kalendáře, proto je pro věřící někdy značně komplikované skloubit duchovní a pracovní život.

„Musím říct, že to bylo na začátku těžké. Z domu jsem byla zvyklá, že jsem si na svátky mohla vzít v práci volno a všichni s tím byli, jakože v pohodě, tady si to nemůžu dovolit... No, když jsme sem přijeli, tak jsem hledala nějaké místní jakože církve, kam bychom mohli chodit na bohoslužby. Hledala jsem chrám, který maká podle starého kalendáře, ale když jsem zjistila, jak to tady chodí, tak jsem začala chodit do chrámu, který mám nejbližší a slaví svátky dvakrát... Jo, takže si každý rok vlastně teď vyberu, co se mi víc hodí, jestli budu chodit podle starého nebo nového kalendáře.“⁶⁰

Pravoslavné Vánoce jsou náboženský svátek, jehož jádro spočívá ve společné kontemplaci nad darem Boha v podobě Ježíše Krista. Během této doby by se neměla odvracet pozornost k jiným záležitostem a lidé by se měli k sobě chovat s úctou a radostnou vzájemností. Sekulární oslavy Nového roku jsou časem veselí, jídla a někdy i magie. Bujaré oslavy vrcholí ohňostroji, které uzavírají starý rok a vítají ten nový, který započne ještě několika dny prázdnin pro celou rodinu.

⁵⁹ Rozhovor 1.12. 2022 v Praze – ze Zakarpatí, muž, pravoslavný kněz, 47 let.

⁶⁰ Rozhovor 8.3. 2023 ve vlaku – z Ukrajiny, žena, pravoslavná, cvičitelka, cca 40 let.

3. Vánoce mezi muslimy

V úvodu práce v komentáři k této kapitole jsem psala, že muslimové nemají Vánoce žádným způsobem zakořeněné ve své vlastní kultuře, což je poměrně radikální tvrzení, které je potřeba dovysvětlit a znovu si pro něj definovat pojem Vánoce. V České, převážně ateistické, republice vnímám Vánoce jako odnáboženštělý rituál, který slaví s případnými modifikacemi celá společnost. Pravoslavné Vánoce jsou naopak velmi náboženský svátek, který slaví pouze věřící lidé. Vánoce mezi muslimy jsou pak kombinací světského a náboženského pohledu a začínají se slavit až v reakci na kontakt s křesťanskými, západními oslavami Vánoc. V tomto úseku se budu pohybovat na dvou rovinách mezi náboženským a světským pojetím, které ovšem v případě islámu splývá v jedno (na rozdíl od pravoslavných oslav, které se striktně dělí na sekulární a náboženské). Tato kapitola oproti předešlým pasážím obsahuje minimum odkazů na literaturu, což je zapříčiněno nedostatkem relevantní literatury na toto téma. Z tohoto důvodu v této kapitole sumarizuji informace z nejrůznějších zdrojů.⁶¹

Islám je mezi monoteismy jedním z nejmladších a z velké části čerpal ve své věrouce z jichž existujících náboženství, především pak křesťanství a judaismu. Od svého počátku se stýká a bojuje s křesťany, ve svém právu pro ně tvoří speciální kapitoly, proto je velmi nepravděpodobné, že by se nesetkal s oslavami narození Ježíše. Při mé rešerši jsem ale nenašla příliš zmínek o dřívější konfrontaci křesťanství a islámu během Vánoc, s tou se setkáváme více až v poslední domě, kdy se ve společnosti řeší otázka,

⁶¹ Fingerland, Jan. *Český rozhlas Plus*. „Muslimové a Vánoce“ [online, cit. 29.12. 2022]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/muslimove-a-vanocce-7811983>.

George, Timothy. *Is the Father of Jesus the God of Muhammad? Understanding the differences between Christianity and Islam*. Grand Rapids, Mich: Zondervan, 2002.

Hrbek, Ivan. *Korán*. Praha: Československý spisovatel, 2012.

Khan, Amna, Andrew Lindridge, and Theeranuch Pusaksrikit. „Why some South Asian Muslims celebrate Christmas: Introducing ‘acculturation trade-offs’”. *Journal of Business Research* 82, 2018, str. 290-99. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.07.023>.

Klassen, Pamela E., and Monique Scheer, ed. „The public work of Christmas: difference & belonging in multicultural societies”. *Advancing studies in religion* 7. Montreal; Kingston; London; Chicago: McGill-Queen’s University Press, 2019, str. 161-168.

Newall, Venetia. „A Moslem Christmas Celebration in London”. *The Journal of American Folklore* 102, no. 404, 1989, str. 186-90. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/540680>.

Nosek, Lukáš de la Vega. *Muslimský vánoční příběh* [online přednáška, 16.12. 2021]. Praha: Skautský institut v Rybárně. Dostupné z: <https://www.facebook.com/sivrybarne/videos/626372372030821>.

Sinai, N. „Christmas in the Quran or Night of Determination? An Interpretation of Surah 97” *Islam – Zeitschrift Fur Geschichte Und Kultur Des Islamischen Orients* 88, 2012, str. 11-32.

zda muslimové mohou slavit Vánoce. Na to, že tato problematika vyplouvá jasněji na povrch až teď, mělo vliv zřejmě hned několik aspektů.

Nejzásadnějším z nich je vynalezení moderních Vánoc v 19. století. Do té doby nebyly Vánoce celospolečensky příliš populární ani na západě, ani na východě. Oslavy probíhaly buď na úrovni lidových radovánek nebo náboženských obřadů. Od 19. století Vánoce začaly na západě prostupovat celou společnost a jasněji se formovaly jejich symboly, jako stromeček nebo dar. Vánoční oslavy se postupně sekularizovaly, na východě došlo přímo k jasnému oddělení náboženských Vánoc a světských oslav Nového roku. Se silícím konzumerismem a postupnou globalizací se vánoční oslavy rozšířily do celého světa.

Díky těmto výrazným změnám a postupu významu Vánoc, začaly být vánoční svátky pro muslimy více atraktivním tématem, a nejen trnem v oku po teologické stránce, což rozeberu vzápětí. Do 19. století se muslimové setkávali s Vánoci pouze jako s křesťanským, a ne příliš výrazným, svátkem. Ve 20. století se z Vánoc stal široce rozšířený rituál a ve 21. století ho už nelze prakticky přehlédnout. Vánoce slaví všechny evropské země a Spojené státy americké, které obojí jsou pro muslimský svět významnými obchodními partnery. Rozšířené jsou i v Africe nebo v Asii. Vánoce jsou prezentované jako svátky lásky, klidu a pohody, přičemž dávání a dostávání dárků má rád snad každý. Svět je otevřen mezikulturní výměně, muslimové cestují anebo i přímo migrují do jiných zemí, kde se zdá téměř nemožné odolat a nechat bez reakce něco tak masivního, jako jsou Vánoce.

Slavení Vánoc mezi muslimy je problematické zejména v teologické úrovni. Muslimové znají postavu Ježíše velmi dobře z Koránu a řadí ho spolu s jeho matkou Marií mezi své nejvýznamnější proroky. Ježíš je pro muslimy na podobné úrovni jako prorok Muhammad, byl to významný člověk, který nějakým způsobem komunikoval s Bohem a zprostředkoval lidem jeho zjevení. V žádném případě ale Ježíš nebyl syn Boží, nenosil v sobě část Boha a ani nebyl jeho vtělením. Pro muslimy je jakékoliv přirovnávání čehokoliv k Bohu tzv. *širk* (volně česky modloslužba), a tedy odklonění od absolutního monoteismu jediného Boha, Alláha.⁶² V této otázce pak tví celé jádro problému slavení Vánoc.

Mezi muslimy se stále vede čilá diskuse o tom, jestli slavení Vánoc je odklonění od islámu, či není a existují nejrůznější argumenty podporující obě strany. Silným protiargumentem, který podporují Muhammadovy hadíthy,⁶³ je že *kdo napodobuje ne-muslimy v jejich zvyklostech, jako by se stal jedním z nich*. Druhým s tímto souvisejícím bodem je již zmiňovaný širk, kterého se muslimové mohou dopustit, pokud budou důsledně napodobovat křesťany. Další potencionální problém pak představují pohanské zvyky, které jsou součástí vánočních oslav anebo celkově pohanský původ Vánoc u oslav slunovratu.⁶⁴ Tento argument je už spekulativní, protože i některé

⁶² Jedinosti Boží je v Islámu věnována celá nauka, tzv. *tawhíd*.

⁶³ Soupis skutků a činů proroka, dohromady tvoří tzv. Sunnu, z které pak částečně vychází islámské právo.

⁶⁴ Fingerland, Jan. *Český rozhlas Plus*. „Muslimové a Vánoce“ “ [online, cit. 29.12. 2022]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/muslimove-a-vanoce-7811983>.

muslimské tradice odkazují k pohanské minulosti (př. návštěvy kaaby v Mekce). Spornými jsou i debaty o tom, že slavení Ježíšových narozenin ho vyčleňuje a povyšuje nad zbylou řadu proroků, přitom v mnoha muslimských oblastech se slaví svátek *Mawlid*, což je narození proroka Muhammada. Tento svátek nese určité podobnosti s Vánoci, protože se při něm také vyměňují dárky. Opačnými argumenty podporujícími slavení Vánoc je zejména právě zmiňovaná podobnost s *Mawlidem*. Během svého výzkumu jsem se ale setkala s dalšími odůvodněními, která jsou specifická pro místní muslimy.

Všichni mí respondenti si mi stěžovali na chybějící muslimskou komunitu a nemožnost slavit muslimské svátky pohromadě. Někteří z nich (2 z 5 respondentů) sice navštěvují místní mešity, ale přesto cítí určitou osamělost a obtíže při dodržování muslimských tradic, jako je třeba měsíc *ramadán*⁶⁵, což je bytostně komunitní svátek. *Vánoce jim pak nabízí určitou alternativu, jak se více zapojit do komunitního života, jak slavit se svými přáteli, jak být součástí nějakého celku, udělat radost svým blízkým a jak trávit čas s rodinou.* Všichni mnou tázaní muslimové měli ve svém blízkém okolí nějaké Čechy nebo Evropany, se kterými někdy slavili Vánoce. Každý si tuto zkušenost spíše chválil, zároveň každý zmínil nějaké výhrady vůči komerci během Vánoc.

*„Cením si pocitu té blízkosti té rodiny a fajn pocit jistoty toho, že bude dělat přesně tohle, ale duchovně to vlastně nijak nevnímám. Mně to vlastně kazí dost i ta komerční stránka Vánoc... O Vánocích máme takovou tichou domluvu vlastně, že budeme všichni spolu, to mám moc ráda.“*⁶⁶

Po duchovní, náboženské stránce jsem se setkala pak s téměř jednotnou argumentací, kterou potvrzuje i literatura.⁶⁷ Muslimové si uvědomují, že když slaví Vánoce, tak je možné to vnímat tak, že souhlasí s tím, že Ježíš je syn Boží. Proto považují za *zásadní oddělit kulturní a náboženskou vrstvu*. Vánoce se pak snaží vnímat především jako sekulární, kulturní a komerční záležitost. Mezi radikálnějšími muslimy ale existují výhrady i vůči tomuto pojetí, které pro muslimy zůstává nepřípustné i po odmyšlení náboženské vrstvy, Vánoce jsou v každém případě pro radikální muslimy širk. Pro ilustraci použiji citát muslimského duchovního Younuse Kathrada, který kanadským muslimům v roce 2018 na základě citované argumentace sdělil, že popřát křesťanům k Vánocům je horší než cizoložství nebo vražda:

„Dnes jsou nám samozřejmě Vánoce blíže. Vidíme kolem sebe, že se lidé připravují na oslavu Vánoc, a s velkým zármutkem pozorujeme, že jsou mezi námi i ti, kteří si myslí, že je to malá věc a že jim můžeme nejen poblahopřát k jejich Vánocům, k jejich falešným svátkům a oslavám, ale můžeme se také jejich svátků zúčastnit... Pokud někomu popřejete „veselé

⁶⁵ Ramadán je měsíc půstu, je to výraz celostní očisty a aktu víry, patří mezi pět pilířů islámu.

⁶⁶ Rozhovor 14.2. 2023 v Praze – Češka/Libyjka, žena, muslimka (sunnita), studentka, 21 let.

⁶⁷ Khan, Amna, Andrew Lindridge, and Theeranuch Pusaksrikit. „Why some South Asian Muslims celebrate Christmas: Introducing ‘acculturation trade-offs’“. *Journal of Business Research* 82, 2018. str. 292–294. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.07.023>.

Vánoce“, k čemu jim to blahopřejete? Jsou to blahopřání ke zrodu vašeho Pána? Je to pro muslima přijatelné? Schvalujete tehdy jejich víru? Tím, že to říkáte, ji schvalujete.“⁶⁸

Tito extrémisté představují jednu miskou vah, ta druhá, mezi kterou patřili i moji respondenti, je ale o něco smířlivější a mezi běžnými muslimy častější. Většina z nich po odnáboženštění Vánoc nemá se svátky a vánočními tradicemi žádný problém. Scházení se, vyměňování dárků, stromeček, vánoční lenošení a sledování televize, je pro ně zcela v pořádku. Blahopřání k Vánocům, pro ně není taky nijak problematické, s tím, že v těchto přáních zdůrazňují pokoj a mír, což jsou pro islám významné hodnoty. Tradiční Vánoční pokrmy jsou v České republice pro muslimy bezproblémové, protože neobsahují povětšinou vepřové, které je muslimům zapovězeno. Všichni mnou zpytovaní muslimové dělají na Štědrý večer slavnostní večeři, to, jestli se jedná o nějakou tradiční českou formu, pak ovlivňuje přítomnost nějakého Čecha v dané rodině. Každý z „mých“ muslimů se také zmínil o pití alkoholu, které si v Česku s Vánoci všichni spojují. Každý z nich promluvil o tom, že muslimům se nedovoluje pít alkohol a většina z nich tak ani nečiní, dva moji respondenti ve věkové kategorii 20-30 let se ale svěřili, že během Vánoc, a zejména pak na Silvestra, se napijí, protože slaví společně s přáteli a abstinence je při těchto příležitostech složitá, nebo je vyčleňuje z kolektivu.

„Jde o to, s jakou myšlenkou nebo účelem to děláš a já to určitě nedělám s tím, že chci uctívat jiného proroka nebo Ježíše, to není můj cíl... Pití alkoholu je v islámu zakázané, já jsem ale žil většinu života tady, kde je to součástí místního života... Považuji se za muslima, ale i za Čecha, snažím se chovat vždy slušně a dobře, myslím, že Bohu to zase tak nevadí...“⁶⁹

U svých respondentů jsem se setkala i tendencemi Vánoce částečně omezit kvůli přehnané komerci nebo pocitu plýtvání. Tento motiv jsem ale pozorovala i u Čechů a pravoslavných. Muslimové měli ještě jeden podnět, který je vedl k myšlence redukce Vánoc, a sice náboženství. K této pohnutce dochází výrazněji u starších respondentů, kteří nežijí celý život v naší zemi a pravidelně se vracejí domů nebo žijí v užším kontaktu s místní muslimskou komunitou. Setkávají se prý občas s nějakými narázkami, že slavit Vánoce není správné, a také slaví ve své komunitě vlastní muslimské svátky, takže Vánoce jsou pro ně už zbytečné. Na Vánocích se jim líbí pouze atmosféra, dekorace a tradice dávání dárků, proto přemýšlí, že by tento zvyk aplikovali na nějaký z vlastních svátků a Vánoce neslavili.

„Pro mě ty Vánoce jsou trochu složité v tomto, no. Když jsem semka jako přijel, tak jsem o Vánocích věděl, ale tady to bylo jako kouzlo, všude ty světýlka... Volal jsem to rodině, ale ty na mě křičeli, že to není správné. Ale tím, že jsem si tady otevřel obchůdek a chodili ke mně hodně ti Češi, tak jsem tam dal ten stromeček, aby měli radost a šly obchody... Pak mě pozvali jednou na oslavu domů, bylo to moc hezké, říkal jsem si, že škoda, že to taky nemáme... Když se mi narodily děti a chodily tady do školy, tak jsme takové jakože Vánoce začali dělat i u nás, protože děcka to strašně chtěly. Udělali jsme si hezký večer, hodně mluvili a jedli nějaká naše

⁶⁸ MEMRI TV, *Canadian Cleric Younus Kathrada: Congratulating Christians for Christmas is Worse than Murder*. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=NzhSIWmHqec>

⁶⁹ Rozhovor 22.2. 2023 v Praze – Čech/Iráčan, muž, muslim (sunnita), student, 27 let.

klasická jídla od nás z Afganistánu. Děti dostaly dárky, moc mě se líbilo, jak byly nadšené... Teď když už jsou větší a samy se modlí, tak už to moc neděláme, ale vždycky si uděláme hezký večer a uděláme třeba radost nějakým dárkem. Vlastně si teď dárky dáváme i o jiných svátcích.“⁷⁰

Moji respondenti také často o Vánocích hovořili jako o období nicnedělání. Mladších z nich jsem se pak ptala, jestli by chtěli slavit Vánoce, i když budou mít vlastní rodinu? Odpovědi víceméně směřovali hlavně k výběru jejich partnera, podle kterého by se zřejmě o oslavách Vánoc rozhodlo. Kdyby partner chtěl slavit Vánoce, tak by to dělali, ale sami o sobě na tom netrávají a umí si představit, že vánoční prázdniny tráví třeba i formou dovolené. Všichni respondenti také zmiňovali podobnost Vánoc s narozeninami, které pro ně nesou stejné hodnoty v podobě scházení se s rodinou, obdarováváním a společně tráveným časem.

Je vlastně zajímavé si uvědomit, že pro Čechy je náboženská rovina Vánoc dle mého výzkumu téměř neviditelná a zakrytá nejrůznějšími vlivy. Muslimové oproti tomu si náboženský podtext uvědomují intenzivně a záměrně se ho snaží potlačit. Muslimové Vánoce sami o sobě nepotřebují, fascinuje je ale jejich atmosféra, zvyky a vnímají je jako příležitost se stmelit ať už jako rodina nebo celá společnost. Do jisté míry jim Vánoce kompenzují osamělost, kterou pocíťují v cizím státě při slavení muslimských svátků. Slavit jakékoliv svátky bez komunity pro ně nemá smysl.

⁷⁰ Rozhovor 8.3. 2023 v Praze – z Afganistánu, muž, muslim (sunnita), obchodník, 46 let.

4. Postava Ježíše / Ježíška

4.1 Češi

V českém převážně ateistickém kontextu Vánoc se málokdy mluví o Ježíši Kristu, častěji se používá jméno *Ježíšek*. Při svém pozorování jsem se nejednou setkala s tím, že *ne vždy bezprostředně dochází k identifikaci Ježíška s postavou dospělého Krista*. Ježíšek je pro nás samostatná postava, která nosí dárky pod stromeček, což je jedna z konsekvencí reformace a moderní sekularizace Vánoc.

Již v počátcích se protestantismus snažil potlačit kultu svatých a zřejmě v rámci této snahy došlo i k utlumení svátku sv. Mikuláše. Nicméně tradice obdarovávání dětí, která je typická pro celé období svatých nocí (adventu), se ukázala silnější a tak se v 16. století začaly prosazovat dvě nové darující postavy, a sice *Ježíšek* a v severských zemích *Vánoční muž*, který má podobu starce.

Druhý obraz Ježíše v české vánoční kultuře je typicky situován do *betléma a jesliček*, kde Kristus leží na slámě jako novorozeně. V tomto případě se užívá jména *Ježíšek* záměrně, jako hypokoristika⁷¹. Během celých vánočních svátků si můžeme v celé republice prohlížet různé umělecky ztvárněné a někdy i živé betlémy s Pannou Marií, sv. Josefem a Ježíškem, jakožto archetypem nukleární rodiny.

V době socialismu v České republice byla silná tendence potlačit veškeré náboženské prvky, a proto v oficiálním vánočním narativu Ježíška nahradil Děda Mráz. Dokonce v roce 1949 proběhl pokus přetvořit Vánoce v oslavu narozenin J. V. Stalina, který se narodil tři dny před Štědrým dnem.⁷² Ani jedna ze snah se ale dlouhodobě neuchytila, a to i přes každoroční naléhání politiků, jako je toto z roku 1952 od Antonína Zápotockého: *„Doby se ale změnily. Děti pracujících se již nerodí ve chlévech. Nastaly mnohé převraty. I Ježíšek vyrostl a zestaral, narostly mu vousy a stává se z něho Děda Mráz. Nechodí již nahý a otrhaný, je pěkně oblečený v beranici a v kožichu. Nazí a otrhaní nechodí již dnes ani naši pracující a jejich děti.“*⁷³

Z mého výzkumu vyplývá, že postava Ježíška je v české mentalitě zcela oddělena od dospělého Ježíše. Ježíšek je příliš nespécifikovaná dárcovská figura, která laskavě plní nejen dětská přání. Termín *Ježíšek*, ale může také označovat vánoční nadílku nebo přímo Štědrý den. Typickým obrazem Ježíška je novorozeně v jeslích, toto dítě ale není zřejmě úplně totožné s Ježíškem dárcem, který je v české kultuře zejména mezi dětmi

⁷¹ Hypokoristikum je domácí, mazlivé jméno označující nejčastěji člověka, ne vždy se musí jednat o zdobnělinu, jako v případě *Ježíšek*.

⁷² JSNŠ.cz. „Jak vypadaly Vánoce za komunistického režimu?“ [online, cit. 18.12. 2020]. Dostupné z: <https://www.jsns.cz/o-jsns/aktuality-a-media/aktuality/751412-jak-vypadaly-vanoce-za-komunistickeho-rezimu>.

⁷³ Úryvek z vánočního projevu předsedy vlády. Celý záznam dostupný z: <https://soundcloud.com/ceskyrozhlas/vanocni-projev-antonina-zapotockeho-1952-jezisek-vyrostl-a-stal-se-z-nej-deda-mraz>.

vizualizován jako o něco starší, světlollasé, do bíla oděné dítě.⁷⁴ Původní německá tradice zobrazovala *Christkind* (něm. *Krist dítě, tady Ježíšek*) jako chlapeckou, od hlavy k patě zahalenou, postavu, kterou doprovází skupina dívčích andělů.⁷⁵ Ježíšek je tedy jakýsi tajemný dětský charakter, dárkonoš, který ale v současné době nemá příliš silný logický ani teologický vztah ke Kristu.

V západní křesťanské tradici je Ježíš Kristus vnímán jako vykupitel lidstva, díky kterému je člověku zprostředkována spása. Štědrý den (24. prosince), na který přísluší svátek Adama a Evy, je v liturgii označován jako *vigilie*. Je to období půstu, poslední den adventu a konec očekávání Spasitele. Následuje po něm svátek *Narození Páně* (25. prosince), jinak Boží hod, kdy lidé chodí do kostela a společně oslavují narození Ježíše, jakožto největší Boží dar lidstvu. Na tento den, původně i připadala tradice dávání dárků, která se ale pod vlivem reformace přesunula na 24. prosince, jako náhrada Mikulášské nadílky.⁷⁶

„Nikdy jsem si asi Ježíška přímo s Ježíšem nespojovala, popravdě takhle do hloubky jsem to ani nikdy neřešila vlastně... Jako děti jsme mu psaly dopisy, to asi jo, ale nepamatuji si ani teda ten moment, kdybych si jako uvědomila, že Ježíšek jsou vlastně rodiče. Asi to pro mě nebylo nějak překoapivé zjištění...”⁷⁷

„Pamatuji si, že u nás vždycky ten Ježíšek nějak jako byl, i když ve škole jsme kreslili Dědu Mráze. Upřímně mi to vždycky připadalo trochu nevkusný ten Děduška Maroz... Jako dítě jsem měl rád ten zvoneček před dárkama, to, jak jsme se vždycky šli s babičkou schovat do ložnice a čekali jsme až zazvoní. Jako puberťákovi mi to pak už připadalo děsně absurdní a sabotoval jsem to rodičům trochu teda... Teď to mám rád, s mýma dětma jsme to asi nikdy moc neprožívali, jako říkali jsme s maželkou, že ty dárky přinesl Ježíšek, ale nikdy jsme to nějak moc neřešili, myslím, že synové přišli hodně brzo na to, že ty dárky dáváme my.”⁷⁸

„Moje ségra má pod stolem prostě zvoneček, a i když už u nás nemáme jako malé děti nějak zolášť, tak stejně se zazvoní s tím zvonečkem. Řekneme, jakože přišel Ježíšek a jdeme k tomu stromečku a tam se posadíme. Je to v obyváku, takže na gauč a křesla...”⁷⁹

⁷⁴ S tímto obrazem se můžeme setkat i na vánočních pohlednicích, dárkových papírech a v některých vánočních reklamních sděleních. Tato podoba se pak často užívá zřejmě podmíněně mezi menšími dětmi ve školách, které si Ježíška takto představují. Obdobnou vizualizaci užívá například i obec Boží Dar, kde Ježíšek údajně bydlí. Tato obec provozuje také službu *Ježíškova pošta* (viz: <https://www.bozidar.cz/cs/zajimavosti/nejen-pro-deti/jeziskova-posta.html>).

⁷⁵ Weber-Kellermann, Ingeborg. *Das Weihnachtsfest: Eine Kultur – Und Sozialgeschichte Der Weihnachtszeit*, Luzern: Bucher, 1978, str. 97-98.

⁷⁶ Vavřínová, *Malá encyklopedie Vánoc*, str. 137-139.

⁷⁷ Rozhovor 7.3. 2023 v Pardubicích – Češka, žena, ateistka s křesťanským základem, 32 let.

⁷⁸ Rozhovor 18.2. 2023 ve Vysokém Mýtě – Čech, muž, ateista, konstruktér, 50 let.

⁷⁹ Rozhovor 12.1. 2023, online – Češka, žena, evangelička, studentka, 20 let.

4.2 Pravoslavní

Podobným principem, jako je v České republice oddělena postava dárce Ježíška od historické postavy Ježíše (spasitele), je na východě oddělen dárkonoš Děda Mráz od symbolu Krista spasitele. Jak Ježíšek, tak Děda Mráz jsou dárcovské postavy, které se formovaly v důsledku nově přichozích ideologických hnutí, ať se jedná už o protestantismus, romantismus nebo komunismus. Postava Ježíše Krista oproti tomu je v kontextu Vánoc prakticky od začátku (pominu-li předkřesťanské tradice), nicméně i ona prošla určitými transformacemi, díky kterým se vydělily jednotlivé denominace.

Z pohledu dnešního běžného většinového Čecha je Kristus především *historická postava*, ke které se váží určité dějinné a náboženské konotace. V rovině náboženství je ale Ježíš více než historickou postavou *symbolem*, který nabírá v různých náboženských společnostech různých obsahů. Na sporech o významu Ježíše Krista vyrostly celé církevní dějiny, pro tuto práci ale zmíním pouze *spor o filioque*, který je zásadní pro pochopení rozdílu mezi východním a západním pojetím Krista.

Katolictví se od pravoslaví liší tím, že *filioque přijímá*, což znamená, že Krista vnímá jako rovnocennou Boží osobu, z níž *také* vychází Duch svatý. *Pravoslaví filioque odmítá*, čímž říká, že *Syn i Duch mají oba zdroje v Otcích* (jeden je počat a druhý vychází). Pro oslavu Vánoc z toho vyplývá, že západní křesťané slaví narození Krista, jakožto narození *primárně* Boží osoby (*Boha, který se vtělil do člověka*), jejímž prostřednictvím lidé mohou dojít spásy. Východní křesťané slaví narození Krista, jakožto narození Božího Syna, jenž *je plný Bůh i člověk* a jehož příklad může dovést člověka ke spáse.⁸⁰

Kristovo dokonalé lidství i božství je zásadním bodem oslav pravoslavných Vánoc, které *fungují jako ucelený cyklus slavností*. Pravoslavné Vánoce začínají půstem, který představuje očistné očekávání lidstva, prvním slaveným svátkem je *Narození Páně*, oslava Krista jakožto člověka. Posledním svátkem je *Zjevení Páně*, oslava Krista jakožto Boha, Spasitele, který své nové podstaty nabyt při svátosti křtu.

Východní křesťanství během všech svých svátků pracuje s nějakým tajemstvím, negativní teologií⁸¹ a netrvá na přesném vysvětlení některých liturgických úkonů, jako třeba katolíci. Pro pravoslavné je během Vánoc zásadní dar od Boha v podobě Ježíše Krista, proto by se při oslavách měla věnovat veškerá pozornost bohoslužbě, kontemplaci a poděkování Bohu za tuto nesmírnou milost, kterou pro věřící vykonal. Zároveň je to ale i radostný svátek, protože tento Boží dar dal lidem i naději, a proto by se o tuto radost měli lidé mezi sebou podělit, například společným zpěvem koledí.

„Takže my oslavujeme tak, že já jdu do chrámu a moje celá rodina taky. My večer, když se vrátíme z chrámu, když tady skončí večerní mše, tak si zazpíváme koledy a nemáme takovou oslavu, že my budeme nějak moc oslavovat. Večere je spíš taková postní, protože náš svátek je

⁸⁰ Vycházím z přednáškového cyklu *Křesťanství I* (FF UK, 2022) od Mgr. Bc. Barbary Oudové Holcátové.

⁸¹ Negativní teologie říká spíše co Bůh není, než co je.

takový, když se spojujeme s Kristem a jdeme na svaté přijímání. A právě Božská liturgie je sama svátek a oslava. Druhý den je pak už slavnostní oběd, večere večer, někdo k nám přijde, zakoleduje, dětem dáváme nějaké dárky. Sami si nic mezi sebou nedáváme, ale manželka už dětem podle místního zvyku začala dávat dárky, protože ony ve škole slyší, kdo co dostal, tak aby nebyly smutné...“⁸²

„Pro mě je největší oslava, když můžu být v chrámu a společně zpívat. Mám takový pocit, jakože jsem hodně blízko Bohu a mohu mu tak dobře poděkovat... Kristus je to nejdůležitější, co se kdy stalo, proto to musíme oslavovat a nemělo by se dělat nic jiného, to je špatně...“⁸³

„Jako dítě jsem chodila, jakože hodně do kostela, vždycky jsme tam byli celé Vánoce, každý den, někdy i přes noc. Teď na to nemám už čas, a taky už mi to nepřijde tak důležité... Jo, vlastně jsme to přestali dělat pak celá rodina, protože už ani neví proč, nějak to, jak to říkáte..., vyšumělo. Občas mi to ale už chybí, někdy bych to chtěla zase zažít a sblížit se zase trochu s Bohem a poděkovat mu za mojí celou rodinu.“⁸⁴

4.3 Muslimové

V kontextu Islámu patří Ježíš mezi nejznámější postavy vůbec. Je významným prorokem a člověkem, jenž vedl příkladný život. V žádném případě není ale syn Boží, přestože bude třeba na konci světa křísit mrtvé.

V kapitole o Vánocích mezi muslimy jsem popsala problémy, které rozhodují o tom, jestli budou muslimové slavit Vánoce nebo ne. Ústředním bodem téměř všech těchto překážek je právě křesťanské chápání Krista jakožto syna Božího. Muslimové zmiňují Ježíše v Koránu mnohokrát a jeho (vánočnímu) příběhu narození je v něm věnována dokonce celá súra číslo 19 s podtitulem Marie.

Súra 19 popisuje narození Ježíše z perspektivy jeho matky Marie, která v islámu patří taktéž mezi proroky a je dokonce jedinou ženou, která je v Koránu citována. Mezi verši 16-36 je v Koránu pojednáno zvěstování Marii, vyvolení Marie Bohem a Ježíšovo neposkrvněné početí. Tyto pasáže jsou srovnatelné s křesťanskými evangelií. Zlomový moment ale nastává při popisu porodu ve verši 23, kde se píše: *„A zastihly ji bolesti poblíže kmene datle palmové a zvolala: Ach, kéž bych byla raději již dříve zemřela a upadla v zapomnění úplné!“⁸⁵* Tato pasáž, která popisuje Mariiny porodní bolesti, zdůrazňuje, že se Ježíš narodil jako běžný člověk. Byl sice počat zásahem Božím a zázračně hned po porodu oduševněle promluvil, nicméně stále to byl pouhý člověk. Stejně tak Marie byla obyčejná žena a ne polobohyně, což je pro islámskou teologii typické, neboť jakékoliv sebemenší odklonění od monoteismu by bylo vnímáno jako modloslužba (širk).

⁸² Rozhovor 1.12. 2022 v Praze – ze Zakarpatí, muž, pravoslavný kněz, 47 let.

⁸³ Rozhovor 8.3. 2023 ve vlaku – z Ukrajiny, žena, pravoslavná, cvičitelka, cca 40 let.

⁸⁴ Rozhovor 3.1. 2023 v Praze – z Krymu, žena, nepraktikující pravoslavná, IT specialista, 30 let.

⁸⁵ Hrbek, Ivan. *Korán*. Praha: Československý spisovatel, 2012, str. 205.

Ježíšovo narození bylo podle Koránu rozhodnuto od počátku světa. Ježíš je jako milosrdenství od Boha seslané a je znamením pro všechny lidi. Korán mluví o Ježíši vždy v dobrém, je to postava, která uklidňuje, přináší mír, hojnost, radost a dobrotu. *Motiv míru a pokoje*, je pak styčným bodem mezi muslimy, křesťany, ale i dalšími náboženstvími. Mír je také častým předmětem kázání papeže Františka, který při Modlitbě za mír v římském Koloseu pronesl: *"Náboženství nelze používat k válce. Svátý je pouze mír a nikdo nesmí používat jméno Boží k požehnání teroru a násilí. Pokud kolem sebe vidíte války, nerezignujte! Národy si přejí mír."*⁸⁶

Ježíš stejně jako Muhammad byl pro muslimy prorokem, oba dostali od Boha určité zjevení, které pak tlumočili lidstvu. Ježíšův příběh je pro muslimy velmi silný a výjimečný, v některých ohledech dokonce překonává ten Mohammadův. Muhammadova výjimečnost tkví v tom, že byl poslední z řady proroků (tzv. pečť proroků) a již nikdo jiný z lidí po něm takto napřímo s Bohem komunikovat nemůže, proto jeho zjevení má větší význam, protože je považováno za definitivní.

*„Ježíš pro mě byl dobrý člověk, který udělal i nějaké zázraky a určitě byl vyvolený Bohem. Ale nemyslím si určitě, že byl syn Boží nebo tak, byl to prostě jen výjimečný člověk a taky prorok, od kterého se můžeme poučit... Můj táta, on jak je z Libye a sem přijel až jako dospělý, tak Vánoce moc neschvaluje, už jako dětem nám řekl, jak to s tím Ježíškem je a prostě celkově o těch Vánocích tak tiše trpí... Když jsem se ho ale ptala, to bylo celkem nedávno vlastně, co si myslí o Ježíši, tak řekl vlastně to stejný co já... Myslím, že on asi se tak nějak stydí Vánoce slavit, protože je to cizí zvyk, ale hodně záleží na tom jak se to celé podá..."*⁸⁷

*„Jako Ježíše mám vlastně docela rád, když si to člověk čte, v Koránu i jinde, tak to byl asi fakt dobrý člověk, v tomhle mi je bližší než Muhammad, ale Muhammad je prostě nejdůležitější a udělal toho nejvíc... Proto mi vlastně ty Vánoce zase tolik nevadí, protože se připomíná dobrý člověk, a když člověk nechce, tak si to nemusí vlastně ani připomínat a prostě se jen bavit, jako tady u vás."*⁸⁸

„Vánoce jsou pro mě důležité, protože jsem v tom vyrostl, kdybych byl od mala muslim tak by to bylo jinak... K Islámu jsem vlastně konvertoval asi před 3 lety a vlastně až když jsem se začal celkově tak nějak nábožensky nebo filosoficky hledat, tak jsem si uvědomil o čem Vánoce vlastně jsou, do té doby to pro mě bylo hlavně o dárcích a rodině. V mojí rodině se to nikdy moc neřešilo prostě... Po tom, co jsem konvertoval, tak jsem si to musel ten první rok nějak v hlavě vyřešit s Vánoci, vlastně mi tam začal ten duchovní podtext nějak chybět až v důsledku té konverze... Teď si tu duchovní rovinu vlastně tam přidávám trochu sám, slavím Vánoce normálně jako předtím, ale občas se prostě sám zastavím a třeba se pomodlím, něco si přečtu a prostě trochu jakože rozjímám... Když je člověk kulturně muslim, tak pro něj Vánoce nejsou zase tak důležité. Já vlastně tím, jak jsem tady, tak jako sám a moc jiných muslimů neznám, tak Vánoce jsou pro

⁸⁶ Lubov, Deborah C. *Vatican News*. „Papež se v Koloseu s ostatními náboženstvími modlil za mír“ [online, cit. 3.5.2023]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2022-10/nabozenstvi-se-v-rime-spojila-s-papezem-ve-jmenu-miru-necht-je.html>.

⁸⁷ Rozhovor 14.2. 2023 v Praze – Češka/Libyjka, žena, muslimka (sunnita), studentka, 21 let.

⁸⁸ Rozhovor 8.3. 2023 v Praze – z Afganistánu, muž, muslim (sunnita), obchodník, 46 let.

mě jeden z mála svátků, které můžu slavit. A s Kristem problém nemám, myslím že to tak má většina muslimů, řešej to jen ty saláfisti...“⁸⁹

⁸⁹ Rozhovor 12.12. 2022 v Praze – Čech, muž, muslimský konvertita (šííta), student, 21 let.

5. Význam rodiny a dárků během Vánoc

5.1 Češi

V českém současném prostředí je rodina ústředním motivem Vánoc. Kolem rodiny se točí veškeré oslavy a přípravy. Dle mého výzkumu by slavit Vánoce bez rodiny nemělo pro mé respondenty smysl. Když někteří z nich byli na Vánoce mimo domov, tak si s rodinou vždy aspoň telefonovali, posílali přání nebo jinak na dálku komunikovali.

Centrem rodinných oslav je obvykle obývací pokoj a stromeček, kolem kterého se rodina shromažďuje a provádí nejrůznější rituály, jako je zpívání koled, rozdávání dárků, sledování vánočních televizních programů, lenošení a povídání, případně se i u stromečku v některých rodinách přímo podává jídlo nebo provádí vánoční tradice. Je to místo, kde se rodina každý rok sejde, společně stromek zdobí, rozsvěcí a tajně pod něj schovává dárky. Stromek jako symbol rodinné pospolitosti se objevoval i u většiny mých respondentů.

„Děda s babičkou, když byly třeba už 20 let spolu, jakože už vzaty, tak dostali od nějakýho faráře, tak dostali desku, na který je vlastně načtený kousek Bible, jako ta nejznámější část. Jakože anděl přišel z nebes... Takže po jídle si to u stromečku jako poslechnem, to je takovej náš rituál, že si poslechneme tady tu desku gramofonovou. Na konci se tam zpívá Narodil se Kristus Pán a mamka chce, abychom zpívali taky. To je strašně hrozně komický, to poslouchat, ale je to prostě taková tradice naše.“⁹⁰

„V naší rodině je tradice u stromečku zpívat po večeři koledy. Většinou si k tomu vezmeme i nástroje, syn hraje na klavír, zbytek má nějaká chrastítka. Posledně nás tam bylo 12, mezi tím hodně dětí, takže to byl dost rachot, tak jsme to dost zkrátili... No a pak se rozdávají dárky.“⁹¹

Češi o Vánocích nemyslí pouze na svou současnou rodinu, často taky vzpomínají na zesulé příbuzné. Celkem běžnou vánoční tradicí je navštěvování hrobů, zapalování svíček u fotek zesnulých bližních nebo vyprávění starých rodinných příběhů. Tímto zvykem se neudrhuje pouze vzpomínka, ale také se tak každoročně připomínají určité hodnoty a styčné body, které drží danou rodinu pohromadě.

Trávení Vánoc s rodinou, ale nepřináší vždy jen radost, během svátků v rodinách často krystalizují i nejrůznější problémy, které přerostou v hádku. Na jednu stranu se všichni radují, že mají čas a mohou být spolu, na druhou stranu se Vánoce jeví jako ideální příležitost, jak si v rodině vyjasnit určité věci. Hádky často nevznikají svévolně, ale jsou vrcholem asi částečně nevědomých provokací a osobních rituálů, které se každoročně opakují navzdory něčí nevoli. Nicméně i toto je způsob, jak obnovit rodinný řád a připomenout si nějaké hodnoty.

⁹⁰ Rozhovor 12.1. 2023, online – Češka, žena, evangelička, studentka, 20 let.

⁹¹ Rozhovor 18.2. 2023 ve Vysokém Mýtě – Čech, muž, ateista, konstruktér, 50 let.

„Každý rok to je u nás stejné, máma s otcem se tak kolem třetí odpoledne, když mamka už začíná chystat tu večeři, štěknou, že mamka nechce dělat rybí polívku, protože jí kromě táty nikdo nejlí... Táta si jí ale vydobyde, nejdřív je to takové žertovné, ale pak se začnou prostě hádat. Táta pak demonstrativně jakože odejde a zapálí si, i když normálně nekouří, a mamka v kuchyni šíleně tříská hrncema, aby bylo slyšet s jakou nechutí tu polívku dělá. Přitom mamka předtím koupila ty věci na tu polívku a táta si tenhle rok koupil novou krabičku cigaret, protože mu minulý rok došla. To mi minulý rok ještě hlásil... Jako dítě jsem to vždycky oplakala, teď už se tomu smějeme, ale je mi vždycky líto mých dětí, kterým to musím vysvětlovat pokaždé a uklidňovat je, že všechno bude v pořádku a Ježíšek se toho rambajzu nelekne.“⁹²

Vánoční dárky jsou pro Čechy dalším ze symbolů Vánoc. Stejně jako ideál pospolitě rodiny, který může být vydobyt i hádkami, tak ideál dárku v sobě skrývá rozpory. Dárek by měl být hodnotný, krásný, příhodný, užitečný, ale především autentický. Pokud se dárci podaří naplnit všechny tyto kategorie, tak příjemce rozbalí opravdu oduševnělý dar. Někdy se zdá téměř nemožné tento ideál naplnit a najít ideální dárek dárci často sebere hodně sil a čím víc se snaží o autenticitu dárku, tak autentičnost ve výsledku kazí. Zabalené dary pak tajně klademe pod stromeček a roli dárce přenecháváme Ježíškovi. Provádíme tak vlastně téměř sakrální transformaci daru, svým způsobem oběť, čímž spiritualizujeme vlastní konzum a potřebu se zavděčit a odměnit zároveň.⁹³ Netvrdím, že tato symbolická oklika potírá veškerou nezištnost, pouze zakrývá případy, kdy vánoční dárek není přímočarým vyznáním nějaké hodnoty, ale pouze aktem tradice.

5.2 Pravoslavní

Jak již jsem popisovala v předešlých kapitolách, pravoslavné Vánoce jsou především komunitní svátek v rámci církve. Rodina pro pravoslavné tvoří o Vánocích určitou kotvu, ale nehraje tak důležitou roli jako pro Čechy.

Pravoslavní o Vánocích tráví většinu času v kostele nebo na návštěvách u příbuzných a známých. Důležitá je především komunitní pospolitost, která by měla mít základ v rodinné, nicméně ta komunitní je o Vánocích zásadnější. Ve svém výzkumu jsem se setkala několikrát s tím, že pokud část rodiny pravoslavné Vánoce neslaví, tak pravoslavný jedinec běžně slaví, obchází přátele a navštěvuje chrám sám.

Během Vánoc se má u pravoslavných oslavovat především Ježíš, jakožto Boží dar, a ne rodina. Tento princip odůvodňuje i proč se původně o pravoslavných Vánocích nevyměňují v rodinách dárky, které by odpoutaly pozornost od Boha. Pravoslavní ze stejného důvodu nechodí ani na hroby nebo jinak nevzpomínají na mrtvé, protože věří, že Bůh se o ně postará, a proto v posvátný vánoční čas není potřeba k nim obracet pozornost.

⁹² Rozhovor 7.3. 2023 v Pardubicích – Češka, žena, křesťanská ateistka, úřednice, 32 let.

⁹³ Miller, ed. *Unwrapping Christmas*, str. 55-74.

„Ty svíčky to se v kostele nezapaluje jako vzpomínka na mrtvé v ortodoxii. Ta svíčka, je jako poděkování svému tvůrci za to, že nám dal život. Ty svíčky jsme my lidé vymysleli a je to důležitá věc, kterou bychom chtěli darovat Bohu, protože to vše jiné, co máme, on nepotřebuje.“⁹⁴

Prvkem, který tmelí o Vánocích rodinu pak bývá společná příprava jídla, které ovšem zase bývá v kooperaci s ostatními rodinami, které se plánují navštěvovat, a to proto, aby se zajistila větší pestrost podávaných pokrmů. Jaké jídlo, kdo jaké připraví, pak záleží na lokálních tradicích a ekonomických podmínkách, pro pravoslavné neexistuje nějaký plošný vánoční pokrm.

Moderní sekulární oslavy Nového roku jsou více soustředěné na rodinu, ale bývají často také otevřené přátelům nebo třeba sousedům. Pokud se jedinci přistěhovali do České republiky sami, tak povětšinou slaví Nový rok s přáteli, spíše výjimečně se vrací se za rodinou. Rodinnou sešlost si kompenzují při jiných příležitostech, kdy odcestují domů na delší dobu.

Významnou roli ve stmelování při oslavách Nového roku v Rusku nebo na Ukrajině hraje opět jídlo, ale také alkohol. Moji respondenti se zmiňovali o časté separaci mužů a žen, kdy muži se stáhnou do samostatné místnosti, kde popíjejí, a ženy se baví samostatně v obývacím pokoji nebo připravují nějaké jídlo a hrají si s malými dětmi. V určitý okamžik pak ženy zasáhnou a přivedou muže zpět mezi ně. K ránu se pak společnost rozpouští a když se rodina vyspí a vystřízliví, tak se sejde u stolu, kde se dojídá množství jídla z novoroční oslavy, a pak se rozdávají dárky.

5.3 Muslimové

Otázka významu rodiny během Vánoc je u muslimů složitější na zodpovězení a znovu se odvíjí od míry přijetí svátku, rodinné či sociální pozice jedince a jeho asimilace do České společnosti.

Respondenti, kteří mají část své rodiny v České republice, považují Vánoce přirozeně za rodinný svátek a svátek slaví pouze s rodinou. Všichni z nich si tento čas chválí, jako příležitost, jak s rodinou pobýt delší čas a každoroční jistotu, na kterou se těší. V tomto ohledu se shodují prakticky s Čechy a nesledují u Vánoce žádnou náboženskou rovinu. Vánoce slaví dobrým jídlem, odpočinkem, dárky a bez problémů si postaví i stromeček, či jiné vánoční dekorace. Stejně jako Češi často mluví o atmosféře a teplém žlutém světle, které mají rádi a které dotváří pocit domova. V čem se od Čechů liší je pohled na komerci a v některých případech až přehnaný konzumerismus. I u Čechů jsem se setkala s podobnými tendencemi, ale muslimové téměř z pravidla tenhle aspekt Vánoc omezují, protože ho nepovažují za nutný a dokáží si od něj na rozdíl od Čechů vytvořit kulturní odstup. V tomto ohledu do jejich Vánoc zřejmě prostupuje učení islámu, které přímo mezi svými pěti pilíři uvádí

⁹⁴ Rozhovor 1.12. 2022 v Praze – ze Zakarpatí, muž, pravoslavný kněz, 47 let.

tzv. *zakát* (z arab. očištění), tedy náboženskou daň, kterou by měl každý muslim každoročně odevzdávat na dobročinné účely. V širším slova smyslu by muslim neměl zbytečně plýtvat a hromadit nadbytečný majetek, který převyšuje jeho osobní potřebu a zbytečně ho zatěžuje, pro Alláha je největším bohatstvím lidská duše. Tento výklad pak muslimy zřejmě může vést k opovržení komercí, vánočními trhy a v některých případech i k zavržení celých Vánoc. Dar v tomto konceptu není marnotratností, ale laskavostí a radostí, kterou může muslim poskytnout svému bližnímu, měl by ale každého obdarovat stejně hodnotným darem, aby mezi příjemci nevznikala žárlivost.

Muslimové, kteří zde nemají rodinu, slaví Vánoce pak s přáteli nebo jinou rodinou, v tomto případě si ale Vánoci povětšinou kompenzují jiné muslimské svátky, které tady kvůli chybějící komunitě neslaví. Vánoce tomuto jedinci momentálně poskytnou náhradní rodinu a společnost, se kterou mohou se společně radovat.

Všichni moji muslimští respondenti zmínili v kontextu českých Vánoc podobnost s narozeninami, protože i ty představují pro místní muslimy určitou jistotu, kdy se sblíží s rodinou či přáteli a společně stráví hezké chvíle. Ze stejného důvodu Vánoce připodobňovali i k muslimskému svátku Mawlid⁹⁵ nebo Eid⁹⁶, případně Ramadánu.

„Mám přítele, který nežije tady, ale často si telefonujeme. Je to vlastně takový rodinný přítel dalo by se říct, který žije teď v Emirátech, kde podniká... On má dvě ženy a před pár lety sem přijeli na Vánoce, když měl obchodní cestu do Evropy myslím, nebo už nevím proč vlastně.... On je hodně věřící muslim, ale není fanatik... Vánoce strávili u nás s mojí rodinou, takže tady viděli takové typické České Vánoce a moc se jim to líbilo. Od té doby mi posílá přání k Vánocům a říká, že si každý rok dělají teď doma na náš Štědrý den společný večer a dají si dárky... Ono se mu prostě líbilo to rodinné prostředí a říká vždycky, že je to moc hezká tradice. Ale dělají si to jen pro sebe a neříkají tomu ani Vánoce, ale mají to jako rodinný večer, protože moc jiných takových příležitostí nemají, protože on hodně pracuje...“⁹⁷

⁹⁵ Svátek narozenin proroka Muhammada, v některých oblastech se o tomto svátku vyměňují také dárky.

⁹⁶ Svátek oběti, během kterého probíhají radostné oslavy plné jídla a pití.

⁹⁷ Rozhovor 22.2. 2023 v Praze – Čech/Iráčan, muž, muslim (sunnita), student, 27 let.

Závěr

V této práci jsem se pokusila předvést, že moderní, nejen české, Vánoce fungují prakticky nezávisle na náboženství, přestože z něj jako svátek vychází. Jsou to sekulární oslavy, které v sobě spojují mnoho různých vrstev a do svého středu staví rodinu. Pro většinu mých respondentů právě čas strávený s rodinou byl smyslem Vánoc a hlavním bodem, kterého si cení na celém vánočním/novoročním rituálu.

Paralelně vedle sekulárních oslav Vánoc stojí ale náboženské, tj. křesťanské, vánoční svátky, které upínají veškerou pozornost k liturgii oslavující největší Boží dar v podobě Ježíše Krista. Mezi sekulárními a náboženskými oslavami existuje jasný rozpor v chápání podstaty Vánoc. Zatímco sekulární oslavy jsou schopné v sobě obsáhnout náboženské či spirituální prvky, příznivci tradičních náboženských oslav moderními prvky často až opovrhují. Ukazuje se proto jako zásadní umět od sebe striktně rozlišit náboženskou a světskou podobu Vánoc, pokud člověk inklinuje k oběma podobám rituálu, což platí pro pravoslavné, ale i muslimy.

Z mého výzkumu mi vyplynulo, že Češi mají niterný zájem si uchovat svůj rodinný vánoční rituál. Mají rádi okázalé komerční prvky Vánoc jako jsou trhy a světelná výzdoba, potrpí si na tradiční vánoční pokrmy a tradiční strukturu svátečních dnů. Všichni mí respondenti mají také rádi dávání dárků, sledování pohádek a nicnedělání. Setkala jsem se ale i s kritikou konzumerismu, vyprávěním o vánočních depresích a stresu, někdy i smutku, či každoročních bizarních situacích. Přesto to všechno pro respondenty k Vánocům prostě patří, je to sociokulturní danost, od které se neumí zcela oprostit.

Pravoslavní v České republice slaví Vánoce povětšinou svým tradičním náboženským způsobem. Setkávají se při oslavách s nejednou komplikací, kvůli problematice užívání různých kalendářů, a nemohou proto vždy oslavovat tak, jak by chtěli. S českým pojetím Vánoc se neumí zcela ztotožnit, své Vánoce vnímají jako více duchovní, a tedy více správné. Někteří jedinci pak individuálně implementují některé prvky českých Vánoc do svých oslav a činí tak zejména na popud svých dětí, které bývají v mnohem užším kontaktu s českou tradicí díky škole. Nepraktikující pravoslavní dávají před vánočními svátky přednost oslavám Nového roku, které jsou obdobou českých světských Vánoc, přísně ortodoxní jedinci Nový rok ale většinou neslaví.

Muslimy české Vánoce baví a líbí se jim jejich atmosféra. Vidí v nich zároveň možnost, jak si kompenzovat nedostatek příležitostí slavit vlastní svátky, což je zapříčiněno absencí širší muslimské komunity v České republice. Na Vánocích kvitují prostor věnovaný rodině a líbí se jim tradice dávání dárků. Slavit Vánoce má pro ně význam i v rámci integrace do české společnosti. Pro muslimy je zcela zásadní od sebe oddělit náboženskou a světskou podstatu Vánoc, aby se nedopouštěli hereze. Muslimové záměrně náboženskou stránku potlačují, případně si jí individuálně reinterpretovali do pro ně přijatelné podoby.

V práci jsem nastínila i téma náboženské moderny a jejího vlivu na vývoj Vánoc. Starší moderna měla na západě i na východě obdobný průběh. Došlo k zřetelnému rozdělení sekulárního světa a institucionalizovaného náboženství, kde si ovšem náboženství zachovalo svůj význam a podpořilo vznik národnostních států a v důsledku i tržní ekonomiky. Současná moderna se na západě a východě Evropy liší. Zatímco západ odsunul institucionalizované náboženství do pozadí a nahrazuje ho novými formami spirituality, na východě náboženství je pevnou součástí národní identity.

Moderní české Vánoce jsou svátkem, který se dá bez problému sdílet mezi různými kulturami a společenskými vrstvami, pokud se potlačí jeho náboženský základ. Náboženská ideologie v rámci moderních Vánoc je pro příslušníky jiných kultur potencionální překážkou ve slavení. Věřící lidé v mnohých ohledech rozporují moderní prvky Vánoc, protože potencionálně odvádějí pozornost právě od náboženské podstaty svátku. Zatímco pro Čechy je náboženský základ v rámci moderních Vánoc téměř neviditelný, potažmo zcela integrovaný, muslimové jsou si ho plně vědomi, ale záměrně ho potlačují, aby svátky mohli slavit. Pravoslavní naopak náboženskou podstatu svátku zdůrazňují a považují ji zcela za zásadní i v případě, že vedle náboženských Vánoc slaví i ty sekulární, které vnímají odděleně.

Přílohy

A. Anonymní seznam respondentů a jejich citací

- 1) **Výzkumný rozhovor 7.3. 2023 v Pardubicích**
 - Češka, žena, křesťanská ateistka, úřednice, 32 let.
- 2) **Výzkumný rozhovor 12.1. 2023, online**
 - Češka, žena, evangelička, studentka, 20 let.
- 3) **Výzkumný rozhovor 18.2. 2023 ve Vysokém Mýtě**
 - Čech, muž, ateista, konstruktér, 50 let.

- 4) **Výzkumný rozhovor 13.1. 2023, online**
 - Z Ruska, muž, nepraktikující pravoslavný, programátor, 35 let.
- 5) **Výzkumný rozhovor 3.1. 2023 v Praze**
 - Z Krymu, žena, nepraktikující pravoslavná, IT specialista, 30 let.
- 6) **Výzkumný rozhovor 8.3. 2023 ve vlaku**
 - Z Ukrajiny, žena, pravoslavná, cvičitelka, cca 40 let.
- 7) **Výzkumný rozhovor 10.11. 2022 v Praze**
 - z Ukrajiny, muž, výrazně praktikující pravoslavný, dělník, 58 let.
- 8) **Výzkumný rozhovor 1.12. 2022 v Praze**
 - ze Zakarpatí, muž, pravoslavný kněz, 47 let.

- 9) **Výzkumný rozhovor 12.12. 2022 v Praze**
 - Čech, muž, muslimský konvertita (šííta), student, 21 let.
- 10) **Výzkumný rozhovor 14.2. 2023 v Praze**
 - Češka/Libyjka, žena, muslimka (sunnita), studentka, 21 let.
- 11) **Výzkumný rozhovor 22.2. 2023 v Praze**
 - Čech/Iráčan, muž, muslim (sunnita), student, 27 let.
- 12) **Výzkumný rozhovor 8.3. 2023 v Praze**
 - z Afganistánu, muž, muslim (sunnita), obchodník, 46 let.
- 13) **Výzkumný rozhovor 10.3. 2023 v Praze**
 - z Alžíru, žena, muslimka (sunnita), manažerka, 33 let.

B. Orientační seznam otázek pro rozhovory s respondenty

1) Představíte se prosím trochu?

- Kolik je let? Jak dlouho v Čechách?
- S rodinou nebo bez? => Vaše postavení v rodině?
- Jaké je povolání (vzdělání)?
- Jaké náboženské vyznání? => Od kdy? Konvertita? Hlásíte se k nějaké zvláštní větvi?
- Jaká role v rámci církve/náboženského establishmentu?

2) Slavíte Vánoce?

- Od kdy to děláte?
- Slavíte s rodinou nebo bez? => V nukleární rodině, nebo i se širší rodinou?

3) Jaké jsou vaše oslavy Vánoc?

- Jaký je průběh vašich Vánoc?
- Kdy začínáte slavit Vánoce? => Slavíte Advent? Děláte nějaké přípravy na Vánoce? Držíte půst?
- Jaké vánoční svátky slavíte? => Štědrý den? Boží hod? Štěpána? Narození Ježíše? Zimní Slunovrat? Mikuláše? Nový rok?
- Cukroví? Stromek? Dáváte si dárky? => Kdy?
- Kdo vám nosí dárky? => Ježíšek? Děda Mráz? Santa Klaus? Rodina? => Jak si to vysvětlujete?
- Proč si dáváte dárky? => Co to pro vás znamená? Děkujete za dárky? Je dobré si dávat dárky?
- Jíte nějaká speciální jídla? Nebo máte nějaká dietetická omezení naopak?
- Jakou významnou roli hraje jídlo o Vánocích?

4) Dodržujete nějaké vánoční tradice/zvyky? => př. půst, krájení jablek, návštěva hřbitova, modlitba...

- Máte rádi tradice? => Děláte to rádi, nebo je to stereotyp?
- Věříte ve význam těchto zvyků? => Je vánoční čas výjimečný a kouzelný nějakým způsobem?

5) Máte rádi Vánoce jako takové?

- Jaký je váš vztah k Vánocům? => Vyvolávají ve vás nějaké pocity?
- Jsou pro vás Vánoce důležité?
- Jaké máte očekávání ohledně Vánoc?
- Jaká je podle vás symbolika Vánoc? => Je vůbec nějaký důvod je slavit? Máte nějakou svoji osobní symboliku/důvody?

6) Jak důležitá je pro Vás postava Ježíše v rámci Vánoc?

- Co pro Vás symbolizuje Ježíš? => Jak tuto postavu vnímáte?
- Je jeho postavení v rámci Vánoc důležitá, nebo by to šlo i bez něj?

7) Jak vnímáte oslavy Vánoc u jiných náboženství?

- Víte o tom něco?
- Máte ve své rodině někoho, kdo slaví Vánoce jinak než vy?
- Jaké to pro vás je, když někdo slaví Vánoce jinak?
- Jaký je vztah mezi vaším a druhým náboženstvím?

8) Obracíte se nějakým způsobem během Vánoc k mrtvím? => chodíte na hroby, zapalujete svíčky u fotek, vyprávíte si příběhy o historii rodiny...?

C. Podoba informovaného souhlasu pro respondenty

Souhlasím, že paní Alžběta Ivančenková může:

1. **anonymně použít a citovat mé odpovědi** do své bakalářské práce s (pracovním) názvem *České Vánoce versus současné pravoslavné a muslimské tradice*, která bude po obhájení volně dostupná online.
2. **pořídít anonymní audiozáznam a transkripci rozhovoru** pro účely revize odpovědí při psaní práce a následné obhajoby práce se zkušební komisí.

Dne:

Podpis respondenta:

Bibliografie

1. Barker, Margaret. *Christmas: The Original Story*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 2008.
2. Budinská, Jana. *Zimní slunovrat a jeho oslavy v evropské kultuře*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2007.
3. ČTK. *České noviny*. „Pravoslavná ukrajinská církev vyhlásila nezávislost na Moskevském patriarchátu“ [online, cit. 27.05.2022]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/ukrajinska-pravoslavna-cirkev-vyhlasila-nezavislost-na-moskevskem-patriarchatu/2212306>.
4. Eliade, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení II: Od Gautamy Buddha k triumfu křesťanství*. Praha: Oikoymenh, 1996.
5. Fingerland, Jan. *Český rozhlas Plus*. „Muslimové a Vánoce“ [online, cit. 29.12. 2022]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/muslimove-a-vanoce-7811983>.
6. Frolec, Václav, Bohuslav Beneš, Jaromír Uždil, Rudolf Pečman, a Karel Palas. *Vánoce v České Kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1988.
7. Gauthier, Francois. „Religious change in Orthodox-majority Eastern Europe: from Nation-State to Global-Market“ *Theor Soc* 51, 2022, str. 177–210. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11186-021-09451-3>.
8. George, Timothy. *Is the Father of Jesus the God of Muhammad? Understanding the differences between Christianity and Islam*. Grand Rapids, Mich: Zondervan, 2002.
9. Gillis, John R. *A World of Their Own Making: Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*, New York: Basic Books, 1996.
10. Golby, John, and A. W. Purdue. *The Making of the Modern Christmas*. Stroud: Sutton, 2000.
11. Hertl, David. *Český rozhlas Plus*. „Vánoce za socialismu: Splněné plány, obchody plné zboží a málo sněhu“ [online, cit. 24.12. 2022]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/vanoce-za-socialismu-splnene-plany-obchody-plne-zbozi-a-malo-snehu-8125260>.
12. Hrbek, Ivan. *Korán*. Praha: Československý spisovatel, 2012.
13. *JSNŠ.cz*. „Jak vypadaly Vánoce za komunistického režimu?“ [online, cit. 18.12. 2020]. Dostupné z: <https://www.jsns.cz/o-jsns/aktuality-a->

[media/aktuality/751412-jak-vypadaly-vanoce-za-komunistickeho-rezimu.](#)

14. Khan, Amna, Andrew Lindridge, and Theeranuch Pusaksrikit. „Why some South Asian Muslims celebrate Christmas: Introducing ‘acculturation trade-offs’”. *Journal of Business Research* 82, 2018. str. 290–99. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.07.023>.
15. Klassen, Pamela E., and Monique Scheer, ed. „The public work of Christmas: difference & belonging in multicultural societies”. *Advancing studies in religion* 7. Montreal; Kingston; London; Chicago: McGill-Queen’s University Press, 2019.
16. Koura, Petr, a Pavlína Kourová. *Sto let českých Vánoc: nejkrásnější svátky v roce na pozadí „velkých“ dějin*. Praha: Academia, 2018.
17. Küng, Hans, Josef van Ess, a Hans Küng. *Křesťanství a islám: na cestě k dialogu*. Praha: Vyšehrad, 1998.
18. Larsen, Timothy, ed. *The Oxford handbook of Christmas*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
19. Lochman, Jan Milič, a Jindřich Slabý. *O smyslu křesťanských svátků: meditace o Vánocích, Velikonocích a letnicích*. Praha: Vyšehrad, 1997.
20. Lubov, Deborah C. *Vatican News*. „Papež se v Koloseu s ostatními náboženstvími modlil za mír“ [online, cit. 3.5.2023]. Dostupné z: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2022-10/nabozenstvi-se-v-rime-spojila-s-papezem-ve-jmenu-miru-necht-je.html>.
21. Masaříková, Martina. *Křesťanské Vánoce a jejich podoby v Praze*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2013.
22. Miles, Clement A. *Christmas in Ritual and Tradition, Christian and Pagan*. Place of publication not identified: Indo-European Publishing, 2018.
23. Miller, Daniel, ed. *Unwrapping Christmas*. Oxford: Clarendon Press, 2001.
24. Newall, Venetia. „A Moslem Christmas Celebration in London”. *The Journal of American Folklore* 102, no. 404, 1989. str. 186–90. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/540680>.
25. Nosek, Lukáš de la Vega. *Muslimský vánoční příběh* [online přednáška, 16.12. 2021]. Praha: Skautský institut v Rybárně. Dostupné z: <https://www.facebook.com/sivrybarne/videos/626372372030821>.

26. Otnes, C. & R. Beltramini, ed. *Gift Giving: A Research Anthology*, Bowling Green, OH: Popular Press, 1996.
27. Perry, Joe. *Christmas in Germany: A Cultural History*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2014.
28. Pop, Virgiliu. „Viewpoint: Space and Religion in Russia: Cosmonaut Worship to Orthodox Revival“. *Astropolitics* 7, no. 2, 2009. str.150–63. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14777620903113857>.
29. Rudolph, Conrad. „Heterodoxy and the Twelve Great Feasts of the Eastern Church“. *Comitatus: A Journal of Medieval and Renaissance Studies*, no. 12, 1981.str. 13–30. Dostupné z: <https://escholarship.org/uc/item/1k4504v4#main>.
30. Schmidt, Leigh Eric. *Consumer Rites: The Buying & Selling of American Holidays*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997.
31. Sinai, N. „Christmas in the Quran or Night of Determination? An Interpretation of Surah 97“ *Islam – Zeitschrift Fur Geschichte Und Kultur Des Islamischen Orients* 88, 2012. str. 11–32.
32. Sýkorová, Karolína. *iDNES.cz*. „Děda Mráz a zvonící stromek. Jak jsme slavili Vánoce za socialismu“ [online, cit. 12.12.2022]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/onadnes/vztahy/vanoce-socialismus-deda-mraz-jezisek-kapr-andelske-zvoneni.A221213_110850_modni-trendy_syk.
33. Tille, Alexander. „German Christmas and the Christmas-Tree.“ *Folklore* 3, no. 2, 1992. str. 166–82. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1253194>.
34. Vavřinová, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Libri, 2000.
35. Večerková, Eva a Věra Frolcová. *Evropské Vánoce: v tradicích lidové kultury*. Praha: Vyšehrad, 2010.
36. Weber-Kellermann, Ingeborg. *Das Weihnachtsfest: Eine Kultur – Und Sozialgeschichte Der Weihnachtszeit*. Luzern: Bucher, 1978.
37. Zápotocký, Antonín. *Vánoční projev* [záznam z 24.12. 1952]. Dostupné z: <https://soundcloud.com/ceskyrozhlas/vanocni-projev-antonina-zapotockeho-1952-jezisek-vyrostl-a-stal-se-z-nej-deda-mraz>.
38. КРИНИЧНАЯ, Н. А. *Домашний дух и святочные гадания*. Карельский научный центр РАН, Ин-т языка, лит-ры и истории, 1993.

39. Церковно-Научный Центр. *Православная Энциклопедия*. „Святая Церковь вступает в Рождественский (Филиппов) пост“ [online, cit. 4.5. 2023]. Dostupné z: <https://www.sedmitza.ru/text/522435.html>.